

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VBBN

14-3
maart
2005

bijen

MAANDBLAAD VOOR IMKERS

Maandblad voor imkers ISSN 0926-3357

Jaargang 14, nummer 1, januari 2005

Uitgegeven door de Imkersbond ABTB, de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB), de Bond van Bijenhouders Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO) en de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN)

Hoofredacteur mw. M.L. Boerjan

Redactie O. Bakker, P. Elshout, M.J. van Iersel, mw A. Schoots en T. Thissen.

Vaste medewerkers mw. N. de Jong, A. Neve, P. van Schaik, G. Schalk, en K. Zoet.

Redactiesecretaris mw. M.J.E.M. Canters

Postbus 90, 6720 AB Bennekom Telefoon 0317 4224 22

Telefax 0317 4241 80, e-mail redactie@vbbn.nl

Financiële administratie

Spoorlaan 350, 5038 CC Tilburg, telefoon 013-58 36 350
Bankrelatie RABO-bank Tilburg,
rekeningnummer 18.52.12.077, (niet voor contributie VBBN)
ten name van 'Bijen'.

VBBN Betaling contributie 2004 Postbankrekening: 84 68 01

'Bijen' verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de maand (de juli- en augustusnummers worden gecombineerd).
Opname 7.300

Tarieven voor handelsadvertenties: op aanvraag bij de redactiesecretaris.

Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod':
€ 10, per 20 woorden, elk extra woord € 0,25
Betaling bij opgave.

Alle in 'Bijen' gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren. Overname van artikelen en illustraties alleen met toestemming van de redactie en dan met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten uiterlijk zes weken vóór de datum van verschijning aan de redactiesecretaris worden opgestuurd. Tekst bij voorkeur via E-mail insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's (niet digitaal). Subverenigingen die een cursus organiseren wordt verzocht hierover beknopte informatie aan de redactiesecretaris te sturen.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen
Druk Drukkerij Modern b.v., Bennekom

Volksvermeerdering en mijtenbestrijding Peter Elshout	67
Buitensnippers	Astrid Schoots 69
Vraag van een lezer	
Laatste hoornaar in 1959	Peter Elshout 70
Imkeren in de winter	Hennie Peters 72
Uitvindingen	
De imker en zijn beroker	Onno Bakker 73
Embleem	A. Padberg 73
Plant en bij	
Drachtplant belicht Kamperfoelie..	Hennie Oude Essink 74
Van imker tot imker	Ko Zoet 76
Dick Vunderinkfonds	
Bloemrijke Akkers Drenthe	Theo Elzenga 78
Boekbespreking Wespen en Mieren	Huib Koel 79
Uit de imkergemeenschap	
Op bezoek bij Koop Kreulen	Adrie van Luijk 80
Nieuwe bijenstal voor Den Helder	Marleen Boerjan 82
Bezoek aan Finse Imkerij Lunden	P.J.A. Verkooijen 84
Boekbespreking: De Boswilg	M.J. van Iersel 85
Biologie	
De Kleine bijenkastkever herkend	Onno Bakker 86
Gallische wesp	Peter Elshout 87
Organisaties	
BvB/ZLTO Informatiebulletin nummer 2	88
ABTB Bij gepraat (36)	88
Reis door Ierland	89
VBBN Uit het hoofdbestuur	89
Aspirantlid HB Werner Vorstman	90
Virussen en varroa besproken	90
ZLTO Van de bestuurtafel	91
Studiedag: leren en ontmoeten	92
Kalender	93
Cursussen	94
Vraag en aanbod	95
Foto van de Maand	Mirjam Goudriaan 96

Van de redactie

Maart: de imkers popelen, de winter heeft lang genoeg geduurd. En de bijen popelen. Althans, de dekplanken voelen lekker warm aan, en als de zon zich maar even laat zien wordt er flink water en stuifmeel gehaald. Ik wens u een goede uitwintering!

In dit maartnummer wil ik uw aandacht vragen voor twee nieuwe rubrieken: een tweemaandelijks plantenrubriek van Hennie Oude Essink, 'drachtplanten belicht' met mooie foto's en beschrijvingen waaruit enthousiasme en vakkundigheid spreekt; en de maandelijkse rubriek 'buitensnippers' waarin interessante artikelen uit de buitenlandse bijenbladen worden gesignaleerd en samengevat.

Verder is er spannend speurwerk door Hennie Peters verricht naar de pseudo-schorpioen: dit keer geen nieuw monster maar misschien wel een bijenvriend? Wordt vervolgd.

Astrid Schoots

Volksvermeerdering en geïntegreerde mijtenbestrijding (deel 1)

Peter Elshout

Zwermbeheersing gaat meestal gepaard met onnodig grote ingrepen die er dan mede de oorzaak van zijn dat de honingproductie tegenvalt. Met minder rigoureuze ingrepen is zwermverhinderend (als men dit wenst) mogelijk. Het welslagen is, zoals bij alle ingrepen in een bijenvolk, afhankelijk van het juiste tijdstip, inzicht en handelen van de imker. Uitstellen van een noodzakelijke activiteit is ook een van de ingrediënten die een beoogd doel doen mislukken.

Nog voor een volk symptomen van aankomende zwermvlucht laat zien, zijn er voor de imker een aantal handelingen te verrichten, die voor het welslagen van een verdere uitvoering van het concept noodzakelijk zijn. Het laten uitbouwen van nieuwe raten door de bijen is er een van. Het uitbouwen van een nieuw ratenbestand vindt alleen goed plaats tijdens de voorjaarsdracht. Bijen bouwen alleen als dit nodig is en als er een continue stroom aan voedsel binnen komt. De ideale plaats waar bijen raten bouwen met bijna alleen werkstercellen is de honingbak (HB) en niet naast het broednest in de broedbak (BB). Om aan de behoefte van darrenraat te voldoen moeten een of twee bouwramen in de onderste broedbak als kantraam aangeboden worden. Een sterk volk is in staat tussen 5 tot 15 raten per seizoen uit te bouwen. Door de honingbakken om en om te voorzien van rammen met kunstraat en uitgebouwde raten is de uitbouw bij een goede dracht verzekerd. Het volk moet vóór de honingbak geplaatst worden bijna op de rand van haar uiterste expansie staan. Door een tweetal rammen met gesloten broed in de te plaatsen honingbak te hangen wordt iedere vorm van 'drempelvrees' naar de lege bak overwonnen. Tussen de HB en de BB moet een

moerrooster liggen. Zodra de raten in de HB voor tweederde gevuld zijn, is het moment aangebroken voor de tweede HB. Wordt deze handeling uitgesteld, dan worden de bijen door het ruimtegebrek en het daarmee gepaard gaande nietsdoen zwermvluchtig. Het dan alsnog plaatsen van de tweede HB heeft geen enkele zin meer. Het beoogde resultaat wordt mede door de beperkte uitbouw van nieuwe raten, de voor-tijdige zwermvlucht en gemiste voorjaarsdracht, niet gehaald.

Zwermbeheersing met verzamelbroedaflegger

Wanneer het merendeel van de volken speeldopjes bouwt, is het moment aangebroken om aan zwermbeheersing te gaan werken. Het beoogde doel is dat de volken doorgaan met hun activiteiten en niet overgaan in het niets doen met de daarmee gepaard gaande zwermvlucht. Dit gaat het beste als de volken gelijk gestemd zijn, m.a.w. zustervolken en even sterk in hun ontwikkeling. Enig stuurwerk van de imker kan deze laatste factor bewerkstelligen. Door tijdens de inspectie van de volken, per volk twee à vier rammen met hoofdzakelijk gesloten broed met opzettende bijen af te nemen en deze in een lege tienramer (de VBA) te plaatsen, zal mogelijk opkomende zwermvlucht weg-ebben. De lege plaats wordt opgevuld met bebroede raten om de koningin weer volop ruimte te bieden voor broedaanzet. Kunstraat of een onbebroede raat geeft op dit moment meestal niet genoemd resultaat, doordat deze vol gedragen zal worden met nectar/honing. Door de afname van twee tot vier raten met broed worden ± 4500 jonge bijen per raat en vele honderden op deze raten zittende broedverzorgende bijen per volk afgenomen. Dit met de aanzet van nieuw broed in de twee tot vier toegevoegde raten zijn zwermvlucht onderdrukkend. Voer bovengenoemde werkzaamheden uit bij goed vliegweer om een minimum aan oude vliegbijen in de VBA te krijgen.

Verzamelbroedaflegger ontmijten

Voor een verzamelbroedaflegger op één bak zijn minimaal drie productievolken nodig. Naast de 7 à 8 rammen met in hoofdzaak gesloten broed moet er voedsel en voldoende stuifmeel aanwezig zijn. Om een verzamelbroedaflegger handelbaar te houden zal deze maximaal uit twee bakken, met hoogstens 14

à 16 ramen met broed mogen bestaan. Grotere VBA's zijn te zwaar en het bestrijden van de varroamijt met mierenzuur lukt in grotere compartimenten niet. Met het samenstellen moet rekening gehouden worden met een of twee ruimtes voor de teelt van koninginnen. Na de afname van de ramen met broed uit de productievolkten, moet de VBA naar een andere standplaats op minimaal zes km afstand worden gebracht om terugvliegen van bijen en het daarop volgende beroven van de VBA te voorkomen. Laat nu de VBA minimaal 9 tot maximaal 12 dagen met rust. De VBA heeft na deze tijd geen open broed meer en alle redcellen kunnen vernietigd worden. Door de reddeloosmoerloosheid en massaliteit van jonge bijen is de VBA optimaal geschikt voor de teelt van koninginnen, mits aan een aantal voorwaarden wordt voldaan. Het volk moet ruim voldoende stuifmeel ter beschikking hebben en voldoende voer. Daarnaast is het aan te bevelen dmv mierenzuur, 2 à 3 dagen na het samenstellen van de VBA, de varroamijten in het broed en op de bijen te bestrijden. (zie *toelichting*) De 2 à 3 dagen zijn nodig om de VBA tot een eenheid te laten worden. Wordt direct een mierenzuur behandeling gegeven dan zal er totale paniek in de moederloze VBA ontstaan. Gebruik per BB één Nassenheiderverdamper, welke bij een VBA op twee bakken aan de zijkanten van de bovenste BB worden geplaatst. Stop de mierenzuurbehandeling voor de aanvang van de koninginneteelt. De ruimte voor de raampjes met de Nassenheiderverdamper(s) maken nu ruimte voor de/het teeltra(a)m(en). Plaats de teeltramen tussen de raten die nog broed hebben. De varroabestrijding moet voorkomen dat de mijten de te kweken koninginnen zullen parasiteren.

Ondanks dat de mijten zich niet in een koninginncel kunnen voortplanten zullen ze door gebrek aan werkster- of darrenbroed in de koninginncellen instappen. Met alle negatieve gevolgen voor de koninginnen in wording. De VBA is geschikt om 20 à 40 koninginnen volwaardig op te kweken. In dien er geen teeltmoer, KI- of eilandbevuchte moer voorhanden is, zal teeltstof van een omlarver/koninginneteler gehaald moeten worden. Voer de VBA tijdens de koninginneteelt niet om inbouwen van de cellen te voorkomen. Kooi de moederdoppen direct nadat ze gesloten zijn (5 dagen na het overlarven

Toelichting.

Doordat ruim 60% van de mijten in de productie volken zich in het gesloten broed bevindt en deze volken ± 16 ramen met broed hebben, zal één raam (60 : 16 =) 3,75% van de mijten bevatten.

Vermeerdering met verzamelbroedaflegger

Tien dagen na het overlarven heeft de VBA rijpe gekooide moederdoppen, één dag later lopen de jonge koninginnen uit. De VBA wordt nu opgedeeld in drie-raams eenheden, een raam voer en twee ramen met bijen uit de VBA en een jonge pas uitgelopen koningin of een rijpe dop. Voordat een dop aan een volkje wordt toegevoegd, wordt de inhoud gecontroleerd door de dop van was op de scheiding met het kunststof dopje open te breken. Deze 'keizerssnede' is niet gevaarlijk voor de ingezetene. Heeft de dop een levende, vaak nog bleekgekleurde inwoner, dan wordt de dop weer gesloten en in een volkje tussen de raten gehangen. Voeg aan deze kleine volkjes voldoende bijen toe omdat het nog vier weken zal duren eer de eerste jonge bijen zullen uitlopen. Alle vers samengestelde volkjes, op één na, worden vervolgens direct (in de avond of 's morgens vroeg) naar een standplaats op zes km afstand weggebracht. Het ene achtergebleven volkje zal alle vliegbijen opvangen die tijdens het opdelen onderweg waren. Ook is het mogelijk de kleine volkjes een tweetal dagen koel ($\pm 20^{\circ} \text{C}$) en donker afgesloten weg te zetten en daarna op de stand terug te plaatsen. Zorg wel voor voldoende ventilatie om warmlopen/stikken te voorkomen. Is er geen dracht dan, de volkjes met suikerdeeg voeren en de komende drie weken met rust laten. Zijn de jonge moeren eenmaal aan de leg dan op gepaste maat de volkjes groter huisvesten en bij tegenvallende dracht spaarzaam voeren. Indien de VBA voor half mei is gemaakt, zal het eerste broed van de jonge koninginnen in juni uitlopen. Deze opfokvolkjes kunnen uitgroeien tot volken, die sterk genoeg zijn om in te winteren.

Klein beginnen en gezond groot worden

Het opkweken van nieuwe volken kan uiteraard op vele manieren. Om de risico's en het verlies van (onbevuchte) koninginnen en bijen te beperken is bij het opzetten van nieuwe volken in het voorjaar gekozen voor kleine eenheden als drieramers in plaats van tienramers.

Door de herbesmetting met de varroamijt moet er einde juli een bestrijding plaats vinden met mierenzuur of Thymol. Om de volken met een minimum aan mijten in optimale omstandigheden te laten overwinteren is een afrondende nabehandeling met oxaalzuur, na een koude periode van ca 14 dagen in de maand november of december noodzakelijk. Na de genoemde koude periode zijn de volken vrijwel zeker zonder gesloten broed, een voorwaarde voor een geslaagde bestrijding met oxaalzuur.

Jarenlang hebben Wilma Bohlmeier-Mans, Otto de Kat en Mari van Iersel voor u de buitenlandse bijenbladen doorgewerkt op zoek naar interessante informatie, en hiervan verslag gedaan in BIJEN. De komende tijd wil ik dat graag doen, maar het is wel moeilijk kiezen uit zo'n stapel tijdschriften! Zweeds en Slowaaks kan ik niet lezen; gelukkig blijft er nog heel veel over, want een flink aantal bladen zijn in Engels en Duits geschreven. Het is bijzonder om te merken hoe over de hele wereld mensen –van grootimker tot hobbyist– deze zelfde passie hebben.

Compost van wasafval

In Minnesota is een beroepsimker met 3.500 volken, die o.a. een wasopbrengst van 100.000 kilo per jaar heeft. De beschrijving van zijn goedlopende onderneming dwingt respect af. Een mooi detail in het verhaal: het afval, dat bij het wassmelten vrijkomt, wordt met vrachtwagens tegelijk (!) aan boeren in de omgeving verkocht: het heeft een hoog stikstofgehalte en verbetert de humusstructuur van de grond. Ik kan inderdaad uit eigen ervaring beamen, dat deze muffige resten met een beetje geduld tenslotte in een prachtige pikzwarte compost veranderen. *American Bee Journal*, juli 2004.

Eierleggende werksters

In drie achtereenvolgende nummers van *American Bee Journal* beschrijft Dr. Wyatt Mangum uit Virginia de wederwaardigheden van een hopeloos moerloos minivolkje. In plaats van het gebruikelijke samenvoegen of opruimen, onderzocht en fotografeerde hij de ontwikkeling van zo'n volkje in een goed toegankelijk observatiekastje. Ik noem zijn belangrijkste bevindingen.

- *Meerdere eitjes per cel.*

Algemeen wordt in de boeken vermeld dat werkster-eitjes meer aan de randen van een cel zitten dan op de bodem, eenvoudig omdat de werkster een te kort achterlijf heeft. Maar in de praktijk komen ook deze eitjes vaak op de bodem terecht (weliswaar rommelig en in grote aantallen) omdat de werkster zich diep met haar achterlijf in de cel kan werken. Mangum fotografeerde eierleggende werksters in allerlei vreemde posities, met de vleugels schots en scheef over de rand hangend, of tot en met de kop in de cel verdwenen. Ook in moerdoppen werden eitjes afgezet: door deze doppen overlans een stukje open te snijden en dan tegen het glas aan te plakken, kon hij zelfs tot in de cel fotograferen.

buiten- snippers

berichten uit de buitenlandse bijenbladen

- *Tegenstrijdig gedrag*

Toen Mangum dit volkje wat bevruchte eitjes gaf, was hij toch niet verbaasd dat ze niet werden uitgebouwd tot redcellen; de bijen voelen zich immers door de eierleggende werksters niet moerloos. Om deze reden is het vaak ook zo moeilijk om een dergelijk volkje een nieuwe moer te laten accepteren. Ook dat wilde Mangum staven, en hij voerde daartoe drie keer gedurende ± 15 min een moer in zonder enige bescherming of overgang: twee keer een goedleggende, een keer een onbevruchte moer. Maar gek genoeg werden zij juist nauwelijks vijandig benaderd: er was even wat geklim op de rug als begin van inballen, maar vrij snel daarna leken ze geaccepteerd te worden. Deze bijen gedroegen zich dus 'moergoed' door geen redcellen te willen, maar accepteerden weer wel een plotseling opduikende vreemde moer.

- *Afschudden helpt niet*

Het is een hardnekkig misverstand, dat eierleggende werksters niet kunnen vliegen, en men ze dus kwijt zou kunnen raken door de raten een eind verder af te schudden. Om dit te bewijzen wilde Mangum de eierleggende werksters merken. Hij lokte ze met een nieuw raampje onbelegd darreraat, dat aan de achterkant platgedrukt was: zo concentreerden ze zich bij het leggen aan de zichtbare voorkant, waar hij ze met gele vlekjes kon merken tijdens hun legarbeid. Uiteraard kwamen de vlekjes overal terecht, maar de werksters werden absoluut herkenbaar. Hij merkte in dit volkje zo'n 130 eierleggende werksters; een enorme hoeveelheid. Nadat hij de raten 50 meter verder had afgeschud, vlogen alle werksters, inclusief de tientallen eierleggende werksters, direct terug naar de standplaats en clusterden zich voor het afgesloten vlieggat, waar het weldra wemelde van de gele stipjes. Opmerkelijk genoeg waren alleen de pas uitgekomen kleine darren, die uit de werkster-eitjes waren geboren, de enige bijen die niet konden terugvliegen.

American Bee Journal, september, oktober en november 2004

Komt hoornaar nog voor?

Bij naspeuringen in oude Groentjes zag ik een pagina met de vraag 'komt de hoornaar nog in ons land voor'. Dat was in 1967.

Het afgelopen jaar 2004 had ik op een paar meter afstand van mijn bijenstand (op de heemtuin van Dorp en Natuur in Leersum) een wespennest, dus wat doe ik: ik hang een wespenvanger op.

En jawel, heel spoedig had ik de eerste wespen, maar na verloop van tijd was de wespinkolonie leeggetrokken en kwamen er de hoornaars voor in de plaats. Ik denk dat ik dit jaar zeker een zestigtal hoornaars in mijn wespenvanger had. Zoveel had ik

er het jaar daarvoor niet gezien. Ook op mijn vorige stand aan de Boerenbuurt in Leersum had ik gedurende enkele jaren slechts aan aantal hoornaars in mijn wespenvangers.

Nu is mijn vraag of collega-imkers de laatste jaren meer hoornaars tegenkomen. Aangezien ik eens door een vijftal wespesteken onwel was geworden, had ik voor die nog groter uitziende wespen een behoorlijk ontzag. Mogelijk kunnen we er achter komen hoe het nu met de hoornaars gesteld is.

Wout Epping, Leersum.

70 Laatste hoornaar in 1959

In het artikel uit 1967, dat de Hr. Epping aanhaalt, beschrijft A.Minderhoud deze imposante hoornaar, de *Vespa crabro*, een flinke wesp van ongeveer 35 mm groot, met roodbruine rugtekening. Hij deed graag onderzoek naar allerlei wespsoorten en was met name gefascineerd door de hoornaar, die hij consequent *crabro's* noemt.

Zo vertelt hij ook over de vele hardnekkige overdrijvingen en geruchten, bijvoorbeeld hoe een paard door slechts zeven hoornaarstekingen zou kunnen sterven. Hij schrijft vervolgens dat hij ook wel eens een paar prikken

in zijn schedel opliep, (als hij een vogelhokje met nest wilde verplaatsen), en daarvan dan niet meer hinder ondervond dan bij een gewone bijenprik.

In de eerste helft van de vorige eeuw kwam hij deze wespen nog regelmatig tegen, maar in het voorjaar van 1959 was het voor het laatst dat hij ze waarnam. Ik weet niet wat zijn oproep naar hoornaarwaarnemingen in 1967 heeft opgeleverd, maar het lijkt erop dat ze gedurende enkele decennia minder frequent voorkwamen.

Deze jonge hoornaarkoningin fotografeerde ik eind oktober. Het door mij verhuisde nest was toen al verwijderd. Alle bewoners waren eind september dood/afgestorven. Knap van zo'n bestje dat het op een zonnige dag terugkomt op de plaats waar ze geboren werd. Foto: P. Elshout

Schaap in wolfskleren

Sinds een jaar of tien echter wordt de hoornaar steeds vaker waargenomen, en niet alleen in de zuidelijke provincies, maar soms tot in Groningen toe. Op www.bijenhouden.nl zijn mooie waarnemingen en foto's te zien. In BIJEN van mei 2003 schreef Peter Elshout een informatief artikeltje over de hoornaar ('schaap in wolfskleren'), waarbij hij ook de strijd aangaat met de vele vooroordelen. Zo beschrijft hij hoe zachtmoedig en rustig de hoornaar is, en dat de toevallige steek hem eerder aan een brandnetel prik deed denken. En die paar bijen, die de hoornaren kunnen opeten, wegen beslist op tegen de schoonheid en het nut van de hoornaar. Hieronder geeft Peter een reactie op de vraag van dhr. W. Epping.

Astrid Schoots

Wespen voeden zich met zoetstof van larven

Begrijpelijk ben je verwonderd als je in je wespennest de opvallend grote hoornaar (*Vespa crabro*) aantreft. Zeker als je deze wespesoort mogelijk nog nooit in je directe omgeving hebt waargenomen. De aanwezigheid van een hoornaar in een wespennest is als volgt te verklaren.

Elk wespennest met inwoners is een seizoensverschijnsel, dat na het hoogtepunt van de ontwikkeling, ergens tussen juli en september, in verval raakt. De koningin gaat geleidelijk steeds minder eitjes leggen. Daardoor komt er een moment waarop de verhouding tussen broed en wespennesten gaat veranderen. De wespennesten, die leven van een door de larven geproduceerde zoetstof, zijn nu in de meerderheid en krijgen daardoor te weinig voedsel. Door het gebrek aan suikers gaan alle wespennesten, dus ook de hoornaar, de zoetstof elders zoeken. Zo kunnen ze in een wespennest belanden.

Migratie naar het noorden

In de Zuidelijke provincies als Limburg en Zuidoost-Brabant is een nest met hoornaren de laatste jaren steeds minder een bijzondere verschijning. In 2004 heb ik in en rond mijn woonplaats, in de taille van Limburg, wel een dertigtal nesten geteld. Twintig jaar geleden was iedere waarneming nog uniek. De migratie naar het Noorden van deze tot voor kort alleen in Zuid-Nederland voorkomende soort wordt veroorzaakt door klimaatsveranderingen die gepaard gaan met de opwarming van de aarde.

Gallische wesp

De migratie naar het Noorden geldt ook voor de kleinere en afwijkende wespesoort, de Gallische

wesp of Franse veldwesp, *Polistes dominulus*. (Zie ook de foto pagina 87).

De oude naam van deze zuiderling is *Polistes gallica/gallicus*. Deze zeer warmteminnende soort met uitzonderlijk lange achterpoten maakt haar minnestje vaak aan de onderkant van een dakpan vast. Een dergelijk nestje bestaat meestal uit niet meer dan één à twee raatjes van ca 10 cm in doorsnede.

Vijftien jaar geleden heb ik een dakpan met daaraan vast het nestje, inclusief bewoners, meegenomen om nader te bestuderen en te fotograferen. Deze soort was toen immers nog een zeldzaamheid. Dat blijkt uit een korte vermelding in deel 23 van de meer dan vijftig jaar oude reeks: 'Wat leeft en groeit'. Hier kan men lezen: '... aangezien deze meer Zuidelijke wespesoort nog slechts een enkele maal en uitsluitend in Z-Limburg is aangetroffen'.

In 2004 leek het er echter op dat deze 'zeldzaamheid' bij sommige woningen onder iedere dakpan huisde. Het tegenovergestelde is het geval bij de Saksische wesp (*Dolichovespula saxonica*). Deze soort komt in Limburg nu veel minder voor dan een tiental jaren geleden.

Peter Elshout

advertentie

IMKERSHOP 'HET BIJENHUIS'

Een imker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbbn.nl

Pseudo-schorpioentjes

Het is eind januari als ik dit stukje schrijf. Er valt op dit moment niet veel te imkeren, in concrete zin dan. Hooguit ga je nog eens met oxaalzuur in de weer. Er is wel werk aan de winkel als je je kennis omtrent het e.e.a. wilt verbreden of verdiepen. En dan dient zich toch ook weer de varroamijt aan: het is goed van je grootste vijand zoveel mogelijk te weten.

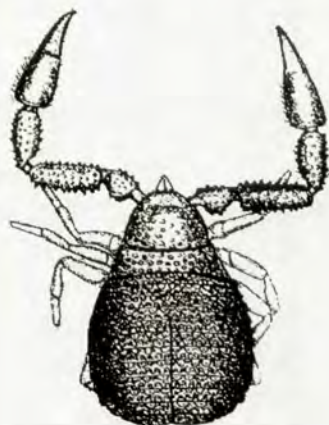
In de loop der jaren zijn er verschillende methoden bedacht om de varroamijt een halt toe te roepen. Variërend van de meest vreselijke bestrijdingsmiddelen tot poedersuiker bij moeder uit het keukenkastje.

72

Deze week kwam ik iets tegen dat wel eens het ei van Columbus zou kunnen zijn. Dat hebben ervaren imkers vaker meegemaakt, maar deze tweedejaars nieuwelings is nog wel in voor een experiment.

Wat bij mij visioenen van mooie, sterke en varroavrije volken oproept blijkt een heel klein diertje, genaamd pseudo-schorpioen. Op 11 januari jl. schreef iemand een stukje op het Imkerforum over dit insect. Een volgende speurtocht op het Internet leerde mij dat dit diertje al jaren bekend is bij imkers in het buitenland. De pseudo-schorpioen leeft onder andere in streken van Azië waar ook de varroamijt vandaan komt. Mogelijk een natuurlijke vijand dus. Van de pseudo-schorpioen is voor de meesten van ons niet meer bekend dan dat hij miljoenen jaren geleden gevangen raakte in de wat duurdere soorten barnsteen. Zelf had ik er voor mijn zoektocht nog helemaal niet van gehoord, hoewel er toch rond de 6.000 soorten bestaan. In 1999 waren leden van een Nieuw-Zeelands imkervereniging ervan op de hoogte dat pseudo-schorpioenen de varroaplaga kunnen beperken; men noemt ze daar zelfs 'bee scorpions', bijenschorpioenen. In India voorkomende pseudo-schorpioenen zorgen voor een aanzienlijk lager aantal wasmotten en mijten in bijenkasten en dit schijnt al in 1968 te zijn vastgesteld. Ik ben er nog niet achter wat de Latijnse naam is van de variant die het meest geschikt is voor het gebruik in bijenkasten. Mogelijk is dit de 'Ellingsenuis Fulleri'. Het is in ieder geval bekend dat de 'Ellingsenuis Hendrickxi' in sommige gevallen ook de bijen en soms zelfs de koningin oppeuzelt. Ook de 'Chelifera Cancroides' neemt als toetje het broed van de bijen als de mijten op zijn. Men dient er rekening mee te houden dat wanneer men pseudo-schorpioenen gaat

gebruiken er geen pesticiden meer gebruikt mogen worden die de varroa- en tracheeënmyt bestrijden. Omdat de schorpioen nauwer verwant is aan de mijten dan de honingbij zullen deze bestrijdingsmiddelen ook de pseudo-schorpioenen doden. Volgens degenen die het kunnen weten zijn alle drie de soorten 'arachnids'; dit kunnen we denk ik het beste vertalen met spinachtigen.

Ik ben eens gaan bellen met iemand die al een aantal jaren bezig is met de teelt van pseudo-schorpioentjes. Piet van Duchteren uit Rotterdam (010-46 62 085) vertelde me dat ik met het inzetten van pseudo-schorpioentjes beter nog even kan wachten, omdat ik net voor kerstmis met oxaalzuur heb behandeld. Omdat de schorpioentjes slecht tegen een zuur milieu kunnen zullen ze dan zeker dood gaan. De proef die hij wil gaan uitvoeren om aan te tonen dat dit een geschikt middel tegen varroamijt is, begint in februari. Als dit experiment een succes is, wil hij een grote hoeveelheid schorpioentjes gaan kweken om te verspreiden onder een aantal imkers in de maand mei. De prijs zal rond de 6 euro per 30 schorpioentjes liggen. Voor wie meer informatie wil hebben over dit diertje raad ik aan de zoektocht op het Internet te beginnen op het Imkerforum: http://www.bijenhouden.nl/forum/topic.asp?TOPIC_ID=4379 Hier zullen in ieder geval alle verwijzingen naar documenten vermeld worden die ik tegenkwam. Bent u ook geïnteresseerd in deze biologische bestrijdingsmethode of weet u er meer van te vertellen, plaats dan gerust een bericht op het forum, te bereiken via het eerder genoemde internetadres.

Aanvulling op het pioniersspeurwerk van Hennie Peters

De genoemde '*Chelifera cancroides*' wordt ook wel de boekenschorpioen genoemd, is ongeveer 3,5 mm groot en leeft van stuifmeel- en andere mijten, van bijenluis, wasmoteieren en jonge wasmotlarven: in alle opzichten dus een nuttig dier.

Dr. Barry Donovan van het Donovan Scientific Insect Research, die veel onderzoek naar dit diertje heeft gedaan, meldt dat het eten van bijenbroed ('als toetje, wanneer de mijten op zijn') alleen plaatsvond in een onnatuurlijke situatie van laboratoriumopsluiting. Op het imkerforum (bijenhouden.nl) staan een paar prachtige foto's, door Kees van der Kriekje gemaakt, van een drachtig vrouwtje van de soort die door Piet van Duchteren wordt gekweekt.

De hier afgebeelde pseudoschorpioen is de '*Ellingsenius Sculpturatus*' uit een Zuidafrikaanse bijenkorf, lengte ongeveer 6,5 mm.

Astrid Schoots

bijen

DE LEZER SCHRIJFT

Embleem

De heer A. Padberg uit Groningen kocht eind 2004 op een verzamelbeurs onderstaand voorwerp in viervoud. Het is een geelkoperen embleem met zes bijenkorven in een cirkel met bijen eromheen. De doorsnede is 6,5 cm. Aan de achterkant zit in het midden een gesmede koperen spijker van 2,5 cm lang.

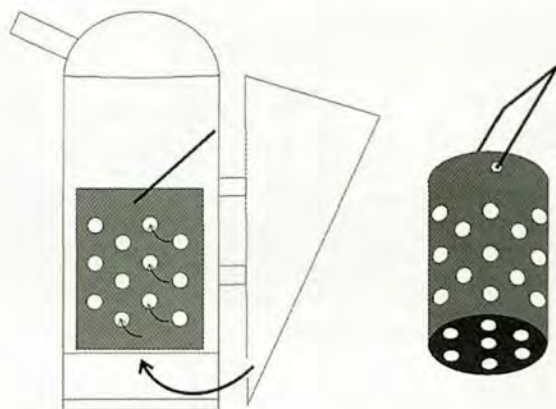
Wie weet waarvoor dit soort voorwerpen gebruikt werden, hoe oud ze zijn en uit welk land ze komen? Graag uw reactie naar: Redactie BIJEN, Postbus 90, 6720 AB Bennekom, 0317-42 24 22, E: redactie@vbbn.nl
Wij zullen uw reactie doorspelen naar dhr. Padberg.

De imker en zijn beroker

Onno Bakker

Sta je net met een raam in de hand en wil je een beetje rook geven, is de beroker weer eens uit.

Omdat mijn beroker geen afzonderlijke binnenpot heeft - waardoor het vuur waarschijnlijk 'stikt' omdat er na een poosje niet genoeg lucht bij kan komen - heb ik het volgende verzonnen. In een ruim passend blikje (in dit geval van tomatenpuree) heb ik gaten geboord zowel in de bodem als in de zijkant (zie tekening, de pijlen geven de luchtstroom weer).

Verder heb ik het blikje voorzien van een handvat zodat het gemakkelijk uit de beroker te halen is. Ik steek de tabak aan met een aanmaakblokje en plaats dan het blikje in de beroker. Op deze manier blijft het vuur aan - en dus is er rook - zonder tussendoor blazen, gedurende zeker een uur. Of het probleem ook geldt voor berokers met binnenpot weet ik niet, maar als dit wel het geval is kunnen een paar extra gaten aan de zijkant misschien ook hier uitkomst bieden.

Rectificatie

In artikel over de Bijenbibliotheek (BIJEN 14-1:11) staat dat de gehele boeken- en tijdschriftencollectie van PPO-Bijen naar de bibliotheek is verhuisd. De bibliothecaris liet ons weten dat alleen de tijdschriften in de collectie zijn opgenomen. De boeken zijn nog bij PPO-Bijen.

Kamperfoelie (*Lonicera* L)

De Kamperfoelifamilie (*Caprifoliaceën*) is een grote familie, waartoe de Vlier, de Sneeuwbal, de Sneeuwbes en de strikte Kamperfoelie (*Lonicera* L.) behoren. De *Lonicera* alleen al kent een kleine 200 soorten, waarvan vele in struikvorm. Onder haar zijn een groot aantal planten die een aanwinst zouden kunnen zijn voor de tuin om haar sierlijke en geurige bloemen, die een groot aantal bestuivers lokken.

De hoofdjesachtige bloeiwijze van de Wilde Kamperfoelie levert een wirwar van bloemen op. (Foto's Hennie Oude Essink.)

De 'Wilde Kamperfoelie' is een klimmer die zich, wel 10 meter lang, in bossen en kreupelhout kloksgewijs overal in en om slingert. In warme zomeravonden gaan de wit/gele bloemen open en verspreiden een zoete geur; de brede, glanzend witte bovenlip van de bloem licht in de duisternis van de nacht op en lokt vooral pijlstaartvlinders en nachtuiltjes aan; deze komen op de nectar af, waarmee de diepe kroonbuis soms wel half gevuld is.

Haar officiële naam is *Lonicera periclymenum* L.. Periklymenum is het Oudgriekse woord voor de 'Etruscische Kamperfoelie'. Sinds ver voor Christus komt de plant in West Europa voor.

Wij kennen vooral de vele cultivars, die vaak ook voor onze bijen aantrekkelijk zijn, vooral als zij op zoek zijn naar pollen. Wie struiken of bomen langs de tuinrand heeft, kan veel plezier aan de plant beleven; zij is winterhard en gedijt goed op elke grondsoort. De roodbloemige 'Rode Pijpkamperfoelie' is een kruising van de *Lonicera brownii* x *Lonicera dropmore scarlet*; een klimmer van 3 á 4 meter met vele trossen donkeroranje/rode bloemen; een zomerbloeier en een sieraad in de tuin. Aan onze bijen levert de plant ruim pollen; de overvloedige nectar is voor haar niet te bereiken, daar komen vooral vlinders op af; ook tuinhommels tref je er veel op aan.

(Een eventuele koper van de plant moet opletten: de z.g. 'Rode Kamperfoelie' - *Lonicera xylosteum* -

De bloem van de rode Pijpkamperfoelie is trechtervormig en heeft een kortere buis. Op de afbeelding zijn in de linker bloembuis de helmknoppen rijp; de stempel is nog niet ontvankelijk; rechts wijken de welkende meeldraden uiteen en maken plaats voor de rijpende stempel. (proterandrie: eerst is het mannetje rijp).

Hommels en bijen met hun relatief korte tong komen niet langs de normale weg bij de nectar in de diepe kroonbuis. Het zijn vooral hommels die een gaatje steken onder in de buis. (Op de afbeelding zijn de beschadigingen duidelijk te zien.) Bijen maken er dankbaar gebruik van om ook illegitiem van de nectar te snoepen.

De bloemen van de tuinkamperfoelie zijn tweelippig; verder is de kroon verlengd tot een lange buis van 4 cm.

De opname werd gemaakt de tweede week van januari; buiten was het 5 graden; de pollen wachten op de bestuivers; dit kunnen alleen maar bijen zijn.

wordt rood genoemd vanwege de helderrode bessen; haar bloemen zijn wit/geel!

Buisbloemen

De bloemen van de Kamperfoelie, zoals hier 'de tuinkamperfoelie' (*Lonicera Caprifolium*), behoren tot het type lipbloemige buisbloemen. De onderlip is neergekruld: een moeilijke landingsplaats voor bestuivers! De vier bovenlobben zijn tot één brede bovenlip vergroeid en lichten 's nachts voldoende op om de talloze pijlstaartvlinders en nachtuilen de weg te wijzen; een sterke geur lokt haar in eerste instantie aan; hangend vóór de bloem steken zij haar lange tong in de diepe buis; in een snel tempo gaan zij zo van bloem naar bloem. De beweeglijke helmknoppen laten haar pollen achter op de tong en de kop van de bestuiver. Een dag later richt de knopvormige stempel zich op en is ontvankelijk voor bestuiving; de kroon is inmiddels naar geel verkleurd.

De diepe kroonbuis bergt veel nectar, die wordt afgescheiden achter onderin de buis. Meeldraden en

stamper komen kaarsrecht uit de kroonbuis tevoorschijn; ook dat maakt het bestuivende insecten met kortere tong moeilijk bij de nectar te komen, zelfs als de buis kort genoeg zou zijn. Behalve veel nectar levert de bloem ook veel stuifmeel af, waar ook de vele pollenverzamelende insecten op afkomen, waaronder zweefvliegen en bijen.

Ook de Tuinkamperfoelie is een klimmer, die wij vaak in onze houtwallen aantreffen en die het dichtst bij de wilde kamperfoelie staat. Zij behoort tot de groep nachtbloeiers in de zomer.

Winterbloeiende struikkamperfoelie

Tot de grote groep struikkamperfoelies behoort ook een prachtige winterbloeiende: (de *Lonicera Standishii*); deze heester van 2 meter hoog en breed is volkomen winterhard; vanaf half december levert zij een zee van bloemen tot ver in maart, waar, als het even kan, veel bijen op af komen.

In dezelfde tweede week van januari; een paar uren later; hangend voor de bloem probeert een bij de rijke buit naar haar korfjes te vegen.

De winterstruikkamperfoelie is een rijke bloeier; bij vorst befrist de bloem; zodra de temperatuur boven nul komt gaan nieuwe knoppen open.

Ze zijn er weer

Begin januari waren er een paar dagen dat de natuur ver boven haar stand leefde. Een flets zonnetje laag aan de hemel en bijen die rondjes draaiden. De hoge temperatuur lokte ze naar buiten en dat daarbij gelijk hun endeldarm werd gelegeerd was mooi meegenomen. Maar zoals gewoonlijk wilde ik, met de nadruk op 'ik', weer te veel. Stuifmeel hoopte ik te zien, maar dat is in deze tijd van het jaar niet in de aanbieding. Bovendien gaat de stimulans om stuifmeel te verzamelen uit van het open broed en dat is er begin januari evenmin.

Dat komt pas later aan de orde. Aanvankelijk zullen dan ook voor de aanmaak van broedvoedsel de inwendige reserves aan eiwitten en vetten worden aan-

76 gesproken, later aangevuld met het nog aanwezige stuifmeel van vorig jaar dat voor de bijen nu binnen bereik is gekomen. Binnen bereik nu, omdat we vorig najaar een bak met een aantal uitgebouwde raten onder de bak met broed hebben geplaatst. Door het afvoeren werd het volk weliswaar naar beneden gedrongen en vormde de wintertros zich gedeeltelijk in de boven- en onderbak, dus ver verwijderd van het opgeslagen stuifmeel hoog in de raten van de bovenbak, maar tijdens de winterzit werd het voer boven de tros aangesproken. Het volk at zich als het ware omhoog en het stuifmeel van vorig jaar kwam weer binnen bereik. Dat stuifmeel noemen we bijenbrood en het is voor de bijen goud waard. Volken die tijdens het afvoeren vorig najaar een bak met lege raten bovenop het bestaande broednest hebben gekregen zijn slechter af. In de loop van de winter eten ook deze bijen zich omhoog, maar raken dan juist steeds verder verwijderd van het opgeslagen stuifmeel in de onderbak waar zich toen het broednest bevond. Terwijl u dit leest is de tijd aangebroken dat de bijen met stuifmeel thuis komen. Het is en blijft een pracht gezicht. Je hebt niet altijd dat geluk, maar als surrogaat is er dan altijd nog de varroalade. Meestal vind je daar een paar klompjes gemorst stuifmeel. Jammer voor alle moeite van de haalbij. Blijft de vraag op welke manier die klompjes verloren zijn gegaan. Tijdens het afschrappen in de cel? Is het een klunzige jonge bij geweest die de kostbare lading uit haar pootjes heeft laten glijpen? Wie het weet mag het zeggen. In het grote geheel van imkeren stelt zoiets natuurlijk niks voor, maar het zijn juist deze kleine dingen die voor mij de charme van het bijenhouden vormen.

Die bodemla is trouwens een verhaal apart. De plek waar het wasmul zich bevindt geeft de positie aan

van de tros en dat vertelt weer iets over de voedsel-situatie. Nog iets opmerkelijks. Tussen het mul vind ik altijd een paar verse wasplaatjes. Wasplaatjes terwijl de bouwdrift nog sluimert. Zou het kunnen dat bij voedselopname de wasklieren van bijen in de bouwleeftijd automatisch wasplaatjes produceren die verwerkt worden of op dezelfde manier verloren gaan als de klompjes stuifmeel?

Water, alstublieft

Behalve stuifmeel heeft een bijenvolk in het voorjaar veel water nodig. Bekijk op een zonnige dag maar eens het wasgoed aan de lijn of droogmolen. Als dat het wasgoed van de burens is breng dan maar een potje honing, want na het aangenaam verpozen laten de bijen wel het een en ander achter. Water is bittere noodzaak voor het op peil houden van de temperatuur en vochtigheidsgraad in het volk en in de cellen met open broed. Om tegemoet te komen aan die behoefte aan water krabde mijn mentor tijdens de eerste inspectie met een vork de voedselranden rond het broednest open. Zijn redenering was dat het ingedikte wintervoedsel in de cellen vocht zou aantrekken en daardoor voor de bijen beter was te verwerken. Als bijenvader geloofde hij er heilig in. Ik heb onwillekeurig veel van zijn aanpak overgenomen. Nog steeds leg ik in het najaar een aantal doeken op de dekplank om de warmte vast te houden en bind al heel veel jaren platen tempex tegen de zijwanden van de kasten met hetzelfde doel. Daarnaast, (lachen maar), verwijder ik wel tot in februari de varroalade. Maar dat is weer om schimmel op de raten te voorkomen. Hieruit blijkt maar weer hoe moeilijk het is om aan alle (ingebeelde) goede bedoelingen te voldoen.

Om terug te komen op de waterbehoefte van onze bijen: een bijenkroeg inrichten is leuk, maar doe het dan vroeg in het jaar voordat ze elders water hebben

gevonden. Een plekje in de zon en uit de wind is ideaal, maar pas op dat het geen bijenkerkhof wordt en zorg voor een droge landingsplaats. Zie ook BIJEN 11(3): 74(2002).

Koolzaad voor biodiesel

Het is al weer een tiental jaren geleden dat ik in de Haarlemmermeer met mijn bijen naar het koolzaad reisde. In de jaren tachtig was er namelijk door deze gemeente grond aangekocht voor toekomstige bebouwing en tot het zover was werden deze lappen grond jaarlijks ingezaaid met koolzaad. Het betekende voor deze imker een nieuwe dracht op een paar kilometer van huis. De paar volken werden achter in de auto geschoven waarbij de honingkamers apart werden vervoerd. Ondanks de kleine afstand keerden nooit vliegbeijen terug naar de thuisstand. Er was in het vroege voorjaar zo veel te halen in de naaste omgeving van de thuisstand dat alles op een grotere afstand dan vijfhonderd meter nieuw voor ze was. Landelijk gezien was het met de teelt van koolzaad toen een aflopende zaak. Maar hierin lijkt nu verandering te komen. Vanaf eind jaren negentig is er in Friesland al een beperkt aanbod van biodiesel voor de pleziervaart. Steeds meer bedrijven en particulieren geven aan gebruik te willen maken van het milieuvriendelijke product biodiesel, gewonnen uit koolzaad. Tijdens de begrotingsvergadering van de Provinciale Staten van Friesland in november 2004 is met algemene stemmen het voorstel aangenomen om het gebruik van biodiesel in het verkeer en op het water te bevorderen. Ook de veerdiensten naar en van de Waddeneilanden willen in principe gebruik maken van biodiesel zodat de uitstoot van milieuschadelijke stoffen kan worden teruggebracht naar nul. Om voldoende biodiesel voor de veerboten te produceren is 8000 hectare koolzaad nodig. De braakliggende landbouwgronden zouden voor dit doel kunnen worden benut. Een en ander wordt de komende maanden verder uitgewerkt. Juist gerichte druk vanuit de georganiseerde imkerwereld kan natuurlijk nooit kwaad.

Experimenteren

In deze rubriek van december haalde ik een artikel aan waarin werd gewaarschuwd voor het gebruik van niet toegestane middelen om de varroamijt te bestrijden. Het gewraakte spul was Tactic met als werkzame stof Amitraz. Residuen zouden in bijenwas worden opgenomen. Vervolgens werd ik gebeld door een imker die deze bewering in twijfel trok en er aan toevoegde dat Tactic als toegestaan middel algemeen wordt gebruikt bij het bestrijden van teken en mijten bij

schapen. Allemaal waar, er is echter een duidelijk verschil. Bij schapen wordt het uitwendig toegepast. Bij de bestrijding van de varroamijt wordt het in het inwendige van het bijenvolk gebracht. Het is bekend dat residuen door de was worden opgenomen. Wellicht dezelfde was waaruit later honing wordt geogst. Waarom zouden we als imker dat risico nemen, terwijl er probate middelen verkrijgbaar zijn om de varroamijt te bestrijden. Als imker staan we aan de basis van een natuurproduct, hou het dan ook zo.

Een leuk trucje

'Ik ging op zekere dag een kast dichtmaken die de volgende ochtend zou worden opgehaald om naar een drachtbron te reizen. Het was nog lang geen bedtijd voor de bijen en ik had geen tijd later te komen. Bij het sluiten van de kast waren dus nog veel vliegbeijen buiten. Ik bedacht toen het volgende trucje. Ik sloot de vliegplank en daarna de bovenzijde van de kast met een dekplank waarin een bijenuitlaat was opgenomen, dezelfde uitlaat die je gebruikt bij het verwijderen van de bijen uit de honingkamer. Het deksel van de kast liet ik achterwege. Ik maakte de uitlaat een paar minuten los uit de plank en liet de bijen vrij in- en uitvliegen. Daarna sloot ik het gat af met de uitlaat en wat ik dacht gebeurde. Spoedig hadden de bijen het toegangspoortje ontdekt en binnen korte tijd marcheerden ze naar binnen. Op de rand van de uitlaat werd zelfs gesterteld'. Alsdus Jan de Heer in 'Raat voor Imkers' van het Ambrosiusgilde te Rotterdam.

Het weer in de maand maart

Voor de periode 1971-2000 geldt voor het midden van het land 114 uren zonneshijn, 65 millimeter neerslag en een gemiddelde maximumtemperatuur van 9,6°C.

Maartmaanden				
Jaar	Zon	(uren)	Neerslag (mm)	Max.temp °C
2000	-		+	+
2001	--		N	-
2002	++		-	++
2003	++		-	++
2004	++	(151)	-	+

Bloemrijke Akkers Drenthe 2004

Theo Elzenga, secr. subvereniging Haren/Paterswolde

Tijdens de Algemene Ledenvergadering van de VBBN in maart 2004, kreeg onze subvereniging een subsidie uit het Dick Vunderink-fonds voor de plaatsing van informatieborden bij akkers die met een bloemmengsel zouden worden ingezaaid.

Deze 'bloemrijke akkers' hadden toen al een lange voorgeschiedenis. In maart 2002 waren in Noord-Drenthe al een aantal percelen landbouwgrond met een bloemenmengsel ingezaaid. Dit eerste project, 'Bloemenweide, bloemrijke en bijvriendelijke inrichting van landbouwgrond', was bijzonder positief ontvangen. De betrokken landbouwers kregen een redelijke vergoeding voor het beschikbaar stellen van de grond en de bewoners en recreanten waardeerden de verfraaiing van het landschap.

Gesterkt door deze ervaring werd in augustus 2003 gestart met een vervolg. In het kader van de stimuleringsregeling 'Gebiedsgericht Beleid' werden plannen voor 2004/2005 gemaakt met als projecttitel 'Bloemrijke Akkers in Drenthe' en met een totale begroting van meer dan 100.000 euro. Voor de uitvoering van deze plannen werd de Noordelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (NLTO) benaderd. Imkers waren op verschillende manieren bij 'Bloemrijke Akkers Drenthe' betrokken.

Aanvraag bijdrage Dick Vunderinkfonds

De VBBN werd benaderd om formeel aan het project deel te nemen. De heer Frits Kruse van de subvereniging Haren/Paterswolde, die ook al bij de plannen voor 2002 was betrokken, zorgde voor de bestellingen van de juiste zaaimengsels voor nectargevende gewassen. Dit mengsel bestond uit borage, bladrammenas,

*Informatieborden door hulp van het Vunderinkfonds
(Foto's: Th. Elzenga)*

boekweit, bolderek, ganzebloem, phacelia, klaproos, koolzaad, korenbloem, zonnebloem, cichorei, ridder-spoor, pekbloem, mosterd en honingklaver. Frits Kruse was ook initiatiefnemer voor de plaatsing van informatieborden bij de bloemrijke percelen, waarvoor het Vunderinkfonds de subsidie heeft toegekend.

Eind april werden 21 percelen met een totale oppervlakte van 23,2 ha en behorend aan 16 verschillende landbouwers ingezaaid. Op 7 juli werden de informatieborden feestelijk aan de deelnemende landbouwers uitgereikt. De percelen liggen in een bij recreanten geliefd fietsgebied. Om meer bekendheid te geven aan de bloemrijke akkers werd een folder gemaakt waarop een fietsroute langs de ingezaaide akkers werd beschreven en op een kaart was ingetekend. Van verschillende kanten is gebleken dat dit initiatief bijzonder in de smaak is gevallen.

De wespen en mieren van Nederland

door Huib Koel

De bijenbibliotheek van de Wageningen Universiteit and Research Center (zie BIJEN 14(1): 11 (2005)) is weer een paar centimeter langer. Eind november werd in Naturalis een omvangrijk boek over angel-dragende wespen en mieren in Nederland gepresenteerd. Ondanks dat de bijenfamilie (Apidae) niet in dit boek behandeld wordt (het zou anders te dik worden) is aandacht voor dit boek in het inkerblad BIJEN op zijn plaats.

Dit is het zesde deel over de Nederlandse fauna. Men probeert in deze serie alle beschikbare informatie over bekende en minder bekende diergroepen bij elkaar te brengen. Eerder verschenen boeken over sprinkhanen en krekels; zoetwatermollusken (slakken); loopkevers; libellen; en broedvogels. Wespen en mieren behoren samen met de bijen tot de orde van de *Hymenoptera*, een belangrijke groep insecten. Er komt dus nog een speciaal deel over bijen.

'De Wespen en Mieren van Nederland' is geschreven door twaalf experts, onder wie de ons bekende Hayo Velthuis, die in het hoofdstuk 'van solitair naar sociaal' de verschillende vormen van sociale samenleving beschrijft en langs welke wegen deze in de loop van de evolutie zijn ontstaan. Het grootste gedeelte van dit ruim 500 pagina's tellende boek wordt ingenomen door een beschrijving van de families, de geslachten en de soorten. De soorttekst wordt aangevuld met de verspreiding over Europa en in Nederland (ook met een grafiekje). De periode van waarneming wordt ook grafisch aangegeven. Het geheel wordt verder verduidelijkt door foto's (van o.a. Pieter van Breugel) en zeer gedetailleerde tekeningen (van o.a. Jeroen de Rond). Jeroen is ook de expert in West-Europa van de tang- en platkopwespen.

Nederland is op basis van o.a. bodemtype, klimaat en ontstaansgeschiedenis onder te verdelen in zeven regio's en dit is van invloed op de mieren- en wespenfauna. Menno Reemer beschrijft welke soorten in de

verschillende regio's te verwachten zijn en de verandering van die fauna. Ook is er in een apart hoofdstuk aandacht voor het specifieke natuurbeheer. Vaak is het natuurbeheer gericht op het behoud van ecosystemen met populaire doelgroepen. Wie kent niet alle tamtam rond de Korenwolf? Kleine, ongewervelde dieren zoals insecten worden vaak vergeten. Dit boek beschrijft de mogelijkheden voor effectief natuurbeheer voor wespen en mieren.

Het determineren van deze kleine insecten wordt u gemakkelijk gemaakt in hoofdstuk 4. In dit boek wordt voor het eerst een determinatietabel gepubliceerd waarmee alle Nederlandse angeldragende wespen en mieren tot op geslachtsniveau kunnen worden herkend. In hoofdstuk 5 en 6 wordt de biologie van respectievelijk wespen en mieren verder beschreven. Wist u dat sommige mierensoorten slavenhouders zijn? Dat slavenhouders kan zelfs obligaat of facultatief zijn!

U begrijpt het: wilt u alles weten over de naastverwanten van onze bijen, dan is dit boek een geweldig naslagwerk. Met specifieke hoofdstukken over naamgeving, verwantschappen en diversiteit, de gevolgde wijze van onderzoek en de historie van wespen- en mierenonderzoek is dit boek af.

Taaie lectuur? Het boek wordt verlicht met stukje's zeer interessante informatie in een

apart kader, die bijvoorbeeld de oorsprong van het steekgedrag uitlegt of over het graafgedrag van solitaire wespen: harkers, brekers, schuivers en dragers. Theo Peeters is de insectenman die alles gecoördineerd heeft, maar zonder de hulp van tientallen vrijwillige onderzoekers was de bibliotheek van Wageningen niet langer geworden.

De wespen en mieren van Nederland, Peeters, T.M.J. et al. ISBN 90-5011-174-2. Het boek kost €64,95 en heeft 507 pagina's.

Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij, European Invertebrate Survey- Nederland 2004.

'Op dit plekje sta ik zo graag'

Adrie van Luijk

De rustzoeker die in Drente de Dwingelderveldroute fietst naar de Dwingeloose Heide, komt ten noordoosten van het brinkdorp Ruinen het bezoekerscentrum Dwingelderveld van Natuurmonumenten tegen. Half in het struikgewas ligt daarbij de bijenstal. Achter een deur vertelt iemand enthousiast over bijen. Bij navraag hoort de toerist, dat hij eigenlijk even bij Koop Kreulen langs moet gaan. Hij woont vlak bij de brink in Ruinen. Zo werd de afspraak gemaakt voor het gesprek.

80 Met een comfortabele bruine leren stoel, een geurige bak koffie en bijen als gespreksonderwerp hebben Koop en ik ons een plek gemaakt in de kamer. We hebben er zin in.

Hij heeft bijen sinds 1969. Het kwam eigenlijk door een kennis die erover vertelde en dat boeide hem. Hij kreeg daarna een korfje in de tuin. Zo is het begonnen. Nu heeft hij zo'n stuk of zes volken. Hij is actief in de subvereniging Ruinen. Dat is met bijna 50 leden een grote vereniging en aan de 23 gastleden kan je zien, dat veel imkers er vinden wat ze zoeken.

Bijen en toeristen

Op weg naar Koop zag ik aan de Oldenhave buiten de bebouwde kom het bordje 'honing te koop' staan. Die honing komt uit de omgeving. Gereisd wordt er niet veel. Een paar leden gaan naar de wilg en het koolzaad.

Bijen hebben in Ruinen altijd al een goede woonplaats gehad. Ze horen erbij. De boer had ze bij huis, want de stukken grond in het beekdal van de Ruiner Aa en de Es gaven bijna het hele seizoen honing. En er was ook nog de hoger gelegen heide.

Vroeger zochten in Ruinen de imkers elkaar vooral op om gezamenlijk suiker in te kopen. Dat doen ze nu niet meer. Met de groei van het toerisme zijn ze zich meer en meer op de vakantiegangers gaan richten. Meestal waren dat mensen die rust zochten in de natuur. Vaak hadden ze daar ook gerichte belangstelling voor.

Dichtbij de Dwingeloose Heide bouwde Natuurmonumenten een bezoekerscentrum en de vroegere voorzitter Klaas Koster en secretaris Jan Slagter kregen gedaan, dat er ook een bijenstal bij kwam. Heel mooi is, dat Natuurmonumenten sindsdien zorgt voor het onderhoud. De imkervereniging levert bijenvolken en imkers om passanten te vertellen over de bijen. Een prachtige samenwerking kwam zo tot stand.

Activiteiten

Nadat de drempels aan de grens van het dorp me in mijn autootje hadden gedwongen tot gepaste rust zag ik op de Ruinerbrink, met een mooi beeld van een schaap, een stuk of 15 linden, die nog net niet in bloei waren. De hoogste stonden er al langer, maar de rest is daar volgens Koop met het laatste geld van vóór de gemeentelijke herindeling bijgezet. Hij filosofeert: 'De grond van de brink is eigenlijk te droog voor een goede oogst van lindehoning. Dat komt misschien één keer in de zes jaar voor'. Ik vraag naar de aanmelding van nieuwe leden en noem daarbij de nieuwbouwwijk, die Ruinen ook heeft. Ieder jaar organiseren ze een kennismakingscursus voor zo'n 10 tot 15 mensen. Voorzitter Jan Tissing en secretaris Jan Mansier geven die. Ze vragen daar ook bij naburige subverenigingen aandacht voor. Dus er komt op z'n tijd wel een nieuw lid bij. Een enkele keer doet zo iemand een beroep op de vereniging voor een plaats voor een volk. Dan wordt er onderling wat geregeld. Er is verder geen verenigingsstal. De stal bij het bezoekerscentrum is daar niet voor. Er kunnen acht volken staan, maar die zijn voor de demonstraties.

Twee kramen paraat

Subvereniging Ruinen heeft een heel actieve voorlichtingscommissie. Koop verwijst naar de jaarlijkse info, die hij zelf maakt op de computer. Het voorwoord van voorzitter Jan Tissing is geschreven in het Drents, voor veel leden een feest van herkenning.

De laatste tijd gaat Koop op z'n tijd met de digitale camera op stap voor de info. In de aflevering van 2003/2004 stond bijvoorbeeld een foto van een stal van een van de leden. En natuurlijk staan er foto's in van de verschillende activiteiten.

De commissie heeft twee kramen met materialen paraat staan op een aanhangwagen op de deel van standplaatshouder Jan ten Oever. De kramen worden gebruikt als de Drentse rijwielvierdaagse twee of vier dagen, afhankelijk van de route van dat jaar, door Ruinen komt. Maar ook voor de Oogstdag in Lhee. Daar komen zeker 5.000 bezoekers voor alles wat met de rogge te maken heeft. En natuurlijk op de brinkavonden die zes keer per jaar in Ruinen gehouden worden. Altijd geven ze voorlichting en er wordt menige pot honing verkocht, wat goed is voor de betrokken imker maar ook voor de verenigingskas. In de info vind ik een schema van alle activiteiten in de periode mei tot en met augustus. Er moeten

In het bos van een particulier staan de kasten.

Foto: Peter Linarz

verschillende weken bij zijn, dat de commissie zeker twee keer aan de bak moet. Ik heb er bewondering voor hoe goed Ruinen elke aanleiding weet uit te buiten om naar buiten te treden en actief te zijn. En dan hebben we het nog niet gehad over de boelavond, de praatavonden en de vergaderingen die buiten het seizoen gehouden worden.

Koninginnenteelt

Anderhalf uur later gaan we op stap. Eerst kijken we even in de schuur, waar Koop zijn spullen voor de koninginnenteelt heeft. Hij is er net mee begonnen. In de garage laat hij me een handig apparaat zien. Daarmee scheidt hij de jonge bijen, die vanwege hun specifieke functies bij de koninginnenteelt nodig zijn, van het volk om ze door een speciale rechthoekige trechter in de zesramer te kunnen doen.

Stal bij bezoekerscentrum

We rijden naar het bezoekerscentrum bij het buurtschap Benderse. Het heeft een opvallend begroeid dak. Die dag is het gesloten, omdat er een uitvaartplechtigheid gehouden wordt. Bij de entree worden we staande gehouden, maar mogen verder naar de afzonderlijk staande bijenstal. We komen door de eerste deur in de afgesloten ruimte voor bezoekers. Die is met ramen afgescheiden van de eigenlijke stal. Bijen kunnen er niet komen. De toeschouwers kunnen de imker horen, omdat het geluid hoger door een open kozijn met horrengas komt. Zo hebben ze door het glas mooi zicht op de voorkant van de kasten met de imker erachter. In de ruimte staat een demonstratiekast met drie broedramen boven elkaar. De bijen kunnen door een lange vierkante buis van plexiglas naar buiten. Koop heeft het idee, dat de buis eigenlijk wat te lang is voor de bijen. Ze vinden soms moeilijk de weg. Mooi

is wel, dat hij op de goede hoogte zit voor kinderen. Die kunnen de bijen van dichtbij goed zien. Soms ook de naaktslakken trouwens. In de ruimte hangt een selectie van de bekende set foto's van het Bijenhuis. We gaan door de tweede deur ook even de imker ruimte binnen achter de kasten. Koop noemt de namen van vier imkers, die daar een of twee kasten hebben staan. Er is nog een vijfde, een vrouw die zich kwalificeert als 'B.I.O.' (=Beginnend Imker In Opleiding). Dit dan volgens het opschrift op de kast. Boven ons hoofd ligt op de dakbalken een enorme korf, die gebruikt wordt voor PR-activiteiten. We kunnen er niet lang blijven. Koop heeft gisteren gecontroleerd en de bijen hebben daar geen goede herinnering aan.

Onderdrukken van zwermneiging

We rijden naar de Galgenberg aan de zuidkant van de Ruiner Aa vlakbij het plaatsje Anholt. Staande met de rug naar het hek zien we even verderop de rand van de heide liggen. Gegarandeerd dat de bijen daarheen vliegen als ze in bloei staat. Het hek gaat open en langs een smal pad door het bos komen we op een open plek, waarop twee rekken vier blankhouten kasten staan. Twee daarvan zijn even hoog als mijn eigen kasten, twee broedkamers en een honingkamer, maar de derde is een stapel van drie broedkamers en de vierde heeft zelfs vier broedkamers met daarop een honingkamer. Om de carnica-eigenschappen van zijn volken zuiver te houden aalstert Koop niet om de zwermneiging te onderdrukken. Hij hangt het broed op afstand in een extra opgezette broedkamer. Zo wil hij de koningin zo'n drie tot vier jaar behouden.

Koop vertelt graag en weet veel, ook over zaken die niets met bijen te maken hebben. Zoals over de oorsprong van de naam Galgenberg en over het feit dat hij er nooit de plant 'alruin' gevonden heeft. De 'alruinplant' komt – in mythologische literatuur – voor op plaatsen waar mensen zijn omgebracht, zoals wellicht ook op de Galgenberg. Intussen lopen we langs de kasten verder naar een volgende open plek aan de rand van het bos. Daar kijken we uit over een mooi beekdal, de madelanden, met een kleurige bloemenzee en veel fris en weelderig groen. Daarboven de junizon van elf uur. En dan snap ik waarom mensen lang geleden besloten te gaan wonen in een brinkdorp aan de Ruiner Aa. Koop zegt: 'Op dit plekje sta ik zo graag'. En dan hoeft je even niets te zeggen. Dan mag het stil vallen. We lopen naar de auto en rijden terug. Ik verwonder me erover, hoe vertrouwd hij me werd in die drie uur dat we samen bezig waren over de bijen. Koop, bedankt.

Een nieuwe bijenstal voor afdeling Den Helder

Samenvatting Marleen Boerjan

Veel plaatselijke bijenverenigingen hebben, vaak al tientallen jaren, een collectieve bijenstal. Zo beheert de VBBN-vereniging Den Helder en Omstreken reeds sinds 1975 een gezamenlijke bijenstal. De bijenstal kon 30 jaar geleden gebouwd worden op een terrein van de gemeentelijke plantsoendienst. Maar, zoals dat tegenwoordig wel vaker gebeurt, een nieuwbouwwijk rukte op. In november 2001 was het zover, een brief van de gemeente: een verzoek om, samen met de gemeentelijke dienst Stadsontwikkeling & Beheer, een nieuwe locatie voor de bijenstal te zoeken. Inderdaad, u leest het goed: het gemeentebestuur biedt haar diensten aan voor het vinden van een nieuwe goede locatie voor de bijenstal. Ondanks de medewerking van de gemeentelijke dienst had het vinden van een goede locatie veel voeten in de aarde en duurde het nog tot april 2004 voordat de nieuwe stal geopend kon worden.

Hieronder een samenvatting van het verslag zoals dat door de penningmeester Ton Slot is opgetekend in een boekwerkje 'De Lange weg, van de Van Foreestweg naar de Rijksweg'.

82

De zoektocht naar een nieuwe locatie begint met een fietstocht van Ton Slot langs vele denkbare geschikte plaatsen. In het verslag is niet opgenomen hoeveel kilometers er fietsend zijn afgelegd, maar in november 2001 waren er 21 mogelijke locaties gevonden. Helaas, na overleg met de gemeente bleek geen enkele locatie beschikbaar. In maart 2002 werd er eindelijk een mooie locatie gevonden maar nu gooide een bewaarschrift van een dierenpension roet in het eten. Uiteindelijk bracht een niet meer gebruikt stuk volkstuin en een meewerkend volkstuinbestuur de redding. Het perceel, 10x35 m, is bij aanvaarding één grote bende (foto). Op het terrein staan 2 grote kronkelwilgen, de resten van een tuinhuis en kasje en een wal van snoeihout. Overal liggen glasscherven. De gemeente zou het terrein schoonmaken zodat de bouw kan beginnen maar uiteindelijk maken de leden van de tuindervereniging het terrein schoon.

Naam en opening

De stal is klaar en een naam bedacht: Bijenpark 'De Schooten'. De bijen vliegen volop. Op zaterdag 10 april 2004 heeft de wethouder mevrouw Vos-Brandjes de stal feestelijk geopend. Het resultaat van een mooi voorbeeld van samenwerking van een bijenvereniging met gemeente en andere organisaties. Het bestuur van de afdeling Den Helder en omstreken is trots op de bijenstal van formaat en zij nodigen belangstellenden van harte uit de stal te bezoeken. Elke laatste zaterdag van de maand van 10-12 uur is de stal open en zijn er imkers aanwezig voor een praatje over hun hobby.

De oude bijenstal aan de voormalige Van Foreestweg in Julianadorp. Foto's: Ton Slot

Er is nog veel overleg met Hans Collet van de afdeling grondzaken en de wethouder nodig om tot overeenstemming met de gemeente te komen over de plaatsing van vandalisbestendige hekken. Op 28 augustus 2003 worden de hekken geplaatst en tevens krijgt de afdeling €1500 voor de opbouw en verhuiskosten naar de nieuwe stand. In september begint de nieuwbouw en worden de eerste spanten opgericht.

Onder de leiding van bouwmeester Wim Ammers werkt een groep van vrijwilligers vele zaterdagen en avonden aan de nieuwe stal. Ondanks wat tegenslag door vandalen die de hekken en materialen in de sloot gooien, kunnen er vanaf 19 oktober 2003 de eerste bijenkasten geplaatst worden. Tijdens het leggen van de laatste tegels komen er de vragen van voorbijgangers: 'Meneer wanneer komen die wespen uit die kistjes?' 'Bent u wel eens gestoken?' of 'Vliegen die bijen in één keer weg?'

advertentie

Voor een geneesmiddelenonderzoek (afkorting: PVB/0011 en PVW/0014) zijn we op zoek naar

Mannen en vrouwen (18 jaar of ouder) die allergisch zijn voor bijen- of wespensteken

Dit onderzoek betreft een nieuw geneesmiddel dat ontwikkeld is voor de behandeling van allergische reacties bij bijen- of wespensteken.

Het onderzoek wordt uitgevoerd door Dr. H. de Groot, Ac. Ziekenhuis, Rotterdam; Dr. Roovers, Tilburg; Dr. Pieters, Helmond; Dr. Bruggink, Haarlem en Dr. Haddingh, Purmerend.

Voorafgaand aan het onderzoek vindt een medische keuring plaats. Tijdens het onderzoek wordt u of met een al bestaand middel ofwel met het nieuwe geneesmiddel tegen uw allergie behandeld. Het lot bepaalt welke behandeling u zult ondergaan.

De behandeling duurt tot en met de zomer 2005. Aan het eind wordt naar de effectiviteit van de behandeling gekeken door middel van een opzettelijke bijen- of wespensteek, in een veilige omgeving (op de dagbehandeling van een ziekenhuis).

Als de behandeling effectief blijkt te zijn, betekent dit dat u bij een toekomstige bijen- of wespensteek veel minder kans op een algemene allergische reactie heeft.

Voor dit onderzoek komt u in het begin wekelijks, daarna één keer per maand naar uw allergoloog. Er zijn minimaal 14 bezoeken noodzakelijk.

Per bezoek aan de arts wordt €25,- vergoed ter dekking van de (reis)kosten. Bij grote afstanden wordt dit bedrag aangepast.

Het ondergaan van de bijen- of wespensteek wordt vergoed met €100,-.

De reiskosten worden eveneens vergoed.

Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met: *Bureau Special Secretary Service, tel.: 0297 - 231249*

Bezoek aan de Imkerij Lunden

P.J.A. Verkooijen, Teeltgroep Marken

Als koninginnenteler ben ik druk in de weer met de teelt van de Buckfasthoningbij. Momenteel is het grootste probleem in de huidige imkerij de gevoeligheid van onze westerse honingbij voor de varroamijt en de diverse daarmee geassocieerde virussen. Naast het telen van Buckfastbijen ben ik daarom ook actief met de teelt op ziektebestendigheid. Dat is de reden dat ik beheerder ben van het teelstation Neeltje Jans.

Het teelstation Neeltje Jans maakt naast raszuivere Primorskyteelten ook kruisingen met Buckfastbijen en met carnica-bijen. Doel hiervan is om ook in deze rassen varroabestendige genen te verspreiden. Varroabestendigheid is niet één eigenschap van onze bijen maar een combinatie van erfelijke eigenschappen die de voortplanting van de mijt frustreert. Introductie van deze genen en vooral het behouden van deze genen is echter niet eenvoudig. Hierop wil ik in dit artikel niet verder ingaan. Op andere plaatsen zijn hierover wel nadere gegevens te vinden. Echter, een eigenschap die zeker van belang is in dit verband, is het hebben van een lange broedloze periode in de winter. Een lange broedloze periode verhindert de vermeerdering van de mijten en zorgt ervoor dat door de natuurlijke sterfte van de mijten de beginbesmetting met mijten in het voorjaar laag is.

Juhani Lunden

Op de laatste Züchterttag van de Europese Buckfastimkers in Aua (Duitsland) hebben wij contacten gelegd met vele Europese telers. Een van hen is Juhani Lunden, die in Finland met 150 productievolkten als imker en koninginnenteler actief is. Samen met Karl Daniels, een gerenommeerde teler in Duitsland, spraken we af om Juhani te bezoeken in de zomer van 2004. Door diverse omstandigheden leek dit niet te lukken, maar half september vonden we toch tijd om een bezoek aan Finland te brengen. Juhani imkert in een streek die zeer ongunstig voor de bijenhouderij is. De eerste bijen in deze streek zijn geïmporteerd door de grootvader van zijn vrouw in het begin van de vorige eeuw. Daarvoor waren er geen bijen in dit gebied. De winter duurt er langer dan zes maanden en de temperaturen zijn lager dan -35°C over periodes van meer dan twee maanden.

De Buckfastbijen van Juhani

De introductie van Buckfastbijen in dit gebied was dan ook niet eenvoudig. Aanparing met aangepaste darren uit dit gebied over enkele generaties was nodig om een aangepaste Buckfastbij te verkrijgen. Een voordeel hierbij is dat in het gebied waar Juhani werkt slechts twee imkers actief zijn met maar enkele volken. Zijn standbevruchtingen zijn dus eerder te zien als rasbevruchtingen dan als bevruchtingen met onbekend materiaal, zoals in onze streken. Verder beschikt hij over twee landbevruchtingsstations die in een omtrek van meer dan 20 kilometer vrij zijn van andere imkers. Overlevingskansen van zwermen zijn in deze streken nihil, zodat ook lijnenteelt haalbaar is. Zijn materiaal bestaat uit een combinatie van materiaal van Paul Jungels en Zweeds materiaal, dat allebei in het begin van de jaren '90 is geïmporteerd. De enige overige import is Primorskymateriaal om de varroabestendigheid te verhogen.

AVB en de varroamijt

Juhani hecht grote waarde aan de ziektebestendigheid. In Finland is er bijvoorbeeld geen programma om Amerikaans vuilbroed (AVB) te bestrijden. 15 tot 20% van alle volken in Finland is (klinisch) besmet met AVB. Juhani heeft er veel minder last van; hij had dit jaar maar 2 volken met klinische verschijnselen. De methode die hij gebruikt is het opruimen van deze volken en het ontsmetten en verbranden van het besmette

Juhani Lunden en Piet Verkooijen bestuderen de afstamming van de teeltmoeren van Juhani. Juhani houdt zijn volken in ongeïsoleerde houten kasten. Ter informatie: Juhani houdt bijen op honingkamerformaat (16 cm hoogte, 12 ramen), de volken worden op 2 bakken overwinterd, wat overeenkomt met 1 broedbak Dadant of ongeveer 2 broedbakken Simplex.

materiaal in de winter als er geen roverij mogelijk is. Tegen de varroamijt wordt alleen maar een stootbehandeling met een oplossing van oxaalzuur in het najaar toegepast. Elk jaar wordt de toegepaste hoeveelheid oxaalzuur met 20% verminderd. Tot nu toe met goede resultaten. Alhoewel er uitval is, is het percentage overlevende volken zo hoog dat we de indruk hebben dat de door Juhani gekozen methode tot resultaten kan leiden.

Gegevens van de volken worden elektronisch bijgehouden. Ondanks de noordelijke ligging worden gewone houten kasten (18 mm wanddikte) gebruikt door Juhani. Als dak dient een stuk isolatiemateriaal.

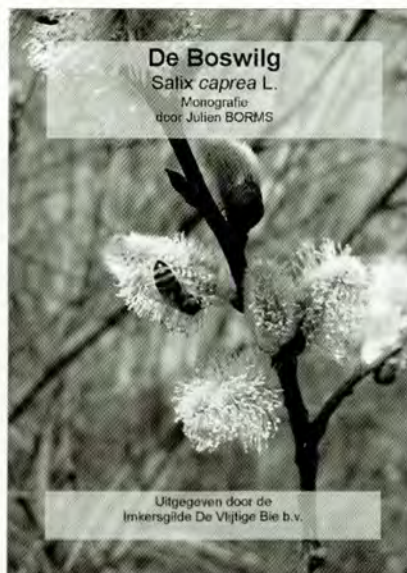
De gewenste eigenschap

Onze interesse in zijn bijen ging daarom naast de teelt op ziektebestendigheid vooral uit naar een stam die een absolute broedrust van ongeveer zes maanden heeft. Hoewel we niet precies weten hoe we deze eigenschap in onze streken moeten behouden, lijkt ons het behoud van deze eigenschap mogelijk door het inspecteren van de volken in de winterperiode. We moeten alleen een slimme manier vinden om dit te controleren zonder de volken al te veel te storen. Hiervoor lijken elektronische methoden tegen niet al te hoge prijzen op de markt aanwezig te zijn. Wij hebben in Finland een groot aantal volken bekeken met teeltmoeren en -dochters en proefvolken die niet behandeld worden tegen de varroamijt. Onze indruk is dat Juhani goed bezig is en flink op weg is om een ziekteresistente bij te telen. Verder is zijn bij zeer goed aangepast aan de lange winters in Finland. Wij hebben daarom ook enige koninginnen van Juhani meegenomen en hopen dat dit materiaal zijn weg zal vinden in de bijenteelt in West-Europa.

De Boswilg: Hoe te vermeerderen?

M.J. van Iersel

'De Boswilg' door Julien Borms, een uitgave van het Imkersgilde De Vlijtige Bie b.v.

De boswilg is een van de vroegst bloeiende inheemse wilgen en daarmee ongetwijfeld belangrijk voor de wereld van de insecten.

In een boekje op A5-formaat met 44 pagina's geeft Julien Borms een volledige beschrijving van de boswilg: groei, voorkomen en bloeiwijze. Ook gaat de schrijver uitgebreid in op het vermeerderen van deze waardevolle drachtplant. Zijn conclusie is dat het vrijwel niet lukt om met behulp van stekken de plant te vermeerderen, maar wel met technieken als enten en afleggen. Ook met zaaien zijn goede resultaten te bereiken. De voorwaarden waaronder dat alles moet gebeuren en de omstandigheden waaronder de kans op succes het grootst zijn worden uitvoerig beschreven. Dit boekje is een onmisbare handleiding voor het vermeerderen van deze plant.

O.a. te koop bij het Bijenhuis te Wageningen à €5,- excl. porto.

De Kleine bijenkastkever herkend

Onno Bakker

Veel is de laatste tijd al geschreven over de Kleine bijenkastkever *Aethina tumida*, vooral nadat het diertje voor het eerst in Europa was gesignaleerd, dankzij een minder collegiale imker. Omdat het weer tijd is voor de voorjaarsinspectie vindt u hier de belangrijkste kenmerken nogmaals op een rij én in kleur.

De Kleine bijenkastkever is lid van de familie van Glanskevers (*Nitidulidae*) die allemaal wel wat op elkaar lijken. Het grote verschil is echter waar ze zich ophouden. In een recent artikel in de ADIZ (feb. 2004) is een mooi fotografisch overzicht verschenen van de verschillende familieleden, waarvan er maar één echt aangezien zou kunnen worden voor de bijenkastkever omdat het diertje in leefomgeving en kleur erg overeenkomt. Dit is de *Cychramus luteus* (figuur 1), een in Europa veel voorkomende, voor bijen onschadelijke soort die net als de kastkever ook in bijenkasten en op bloemen gevonden kan worden.

Wat zijn de kenmerken van *Aethina tumida*

De volwassen kevers zijn ovaal van vorm, donkerbruin tot zwart van kleur (direct na uitkomen rood-bruin) (figuur 2). Ze zijn ongeveer 5 mm lang en 3 mm breed, ofwel ongeveer $\frac{1}{3}$ van een gewone werkster. Duidelijke kenmerken zijn de knotsvormige voelsprietten (figuur 2, bij 1) en de behaarde dekschilden die zo kort zijn dat er nog achterlijfsegmenten zichtbaar blijven (figuur 2, bij 2). De volwassen kevers vluchten voor het licht en verstoppen zich meestal in spleten, vooral onder in de kast, maar ze kunnen zich ook in cellen verstoppen, vooral in de kantramen.

Figuur 1. Afbeelding van *Cychramus luteus*, een lid van de Glanskever familie die verward zou kunnen worden met de kleine bijenkastkever. De afstand tussen de lijnen naast de afbeelding is 1 mm. (Foto: Copyright (c) Malcolm Storey, www.bioimages.org.uk)

Volwassen kevers kunnen ook buiten de kast overleven. Ze voeden zich dan o.a. met nectar. Maar ook opgeslagen honing, vooral raten die wachten om geslingerd te worden, versmaden ze niet. Verder hebben ze een enorm vliegbereik (14 km) zodat ze zich snel kunnen verspreiden als ze eenmaal 'voet aan wal' hebben.

De ovale witte eitjes zijn ongeveer 1,5 mm lang, ofwel $\frac{2}{3}$ van een normaal bijeneitje. Ze worden meestal gelegd in groepjes tot wel 200 eieren, in spleten, onder de raamoortjes of in de buurt van de kastbodem. Na 2-3 dagen komen de eitjes uit. Het leggen van de eitjes wordt gestimuleerd door verstoringen, b.v. het openen van de kast. Ook worden er wel eitjes gelegd in de broed- of pollencellen. In dit geval kan legsel van een eierleggende werkster aangezien worden voor dat van de kastkever.

De 10-12 mm grote, wittige larven hebben zes kleine poten vlak achter de lange kop (figuur 3, bij 1) en, heel karakteristiek, stekels op hun rug (figuur 3, bij 2). Ze kunnen ook bedekt zijn met een bruinig slijm als gevolg van hun vreetpartijen door de honing- en broedcellen. Ook hun gedrag bij het openen van een kast valt op. Ze laten zich meteen vallen en proberen zich in hoeken en gaten te verstoppen. Verwisseling met de larven van de wasmot is mogelijk maar er zijn grote verschillen. De wasmotlarve heeft geen rugstekels en heeft pootjes op elk van de segmenten, zoals een rups. Verder maken de kastkeverlarven geen spinsels zoals de wasmot. Nadat de larven zich ongeveer 14 dagen tegoed ge-

Figuur 2. Afbeelding van een volwassen *Aethina tumida* (Kleine bijenkastkever). Kenmerken zijn de knotsvormige voelsprietten (bij 1) en de korte dekschilden (bij 2). Door het opspelden is de kever iets langer geworden. De afstand tussen de lijnen naast de afbeelding is 1 mm. (Foto: Jeff Lotz). Met dank aan het Florida Department of Agriculture & Consumer Services.

Figuur 3. Afbeelding van een *Aethina tumida* larve. Kenmerken zijn de slechts zes poten vooraan bij de kop (bij 1) en de stekels op de rug (bij 2). De afstand tussen de lijnen naast de afbeelding is 1 mm. (Foto: Jeff Lotz). Met dank aan het Florida Department of Agriculture & Consumer Services.

geworden dat hij in staat is om hommels het leven zuur te maken. Een bezoek van de kever resulteerde in een vernield hommelnest. De komst van de kever naar Europa heeft dus niet alleen gevolgen voor de imkerij maar ook voor het hele ecosysteem (denk bijvoorbeeld aan de bloemen die voor hun bestuiving afhankelijk zijn van hommels). Het is dus zaak alert te zijn op dit kevertje, temeer daar toch steeds weer blijkt dat 'imkers' toch **illegaal** - er is een Europees invoerverbod - koninginnen en bijen invoeren.

Met dank aan Dr. M. Thomas (Florida Department of Agriculture & Consumer Services) en M. Stovey voor het beschikbaar stellen van de foto's.

daan hebben aan de inhoud van de kast vertrekken ze door de vliegspleet naar buiten om zich daar onder de grond te verpoppen, waarna er na 3-4 weken weer een kever verschijnt en het proces opnieuw kan beginnen.

Maar er is meer...

Naast het kwaad dat de kever in de bijenkast kan aanrichten is in een experimentele situatie ook duidelijk

Bronnen

The small hive beetle. Folder van het Engelse Department for Environment, Food and Agricultural Affairs. Beschikbaar op internet: www.csl.gov.uk/science/organ/environ/bee/factsheets/SHB_factsheet.pdf

Der Kleine Beutenkafer. Folder van het Bundesministerium für Verbraucherschutz, Ernährung und Landwirtschaft. Beschikbaar op internet: www.verbraucherministerium.de/broschueren/beutenkaefer.pdf
www.bienenstockkaefer.de. Een website met veel actuele informatie over de Kleine bijenkastkever.

bijen

GALLISCHE WESP

Gallische wesp of Franse veldwesp (*Polistes dominulus*). Deze zeer warmteminnende soort met uitzonderlijk lange achterpoten maakt haar minineestje vaak aan de onderkant van een dakpan vast. Een dergelijk nestje bestaat meestal uit niet meer dan één à twee raatjes van ca 10 cm in doorsnede. Foto: Peter Elshout.

Informatiebulletin nummer 2

Jos Plaizier, voorzitter VBBN, Aat Rietveld, voorzitter BvB ZLTO
**Onderzoek van de besturen van Bond van Bijenhouders
 ZLTO en VBBN, om te komen tot één organisatie voor
 bijenhouders.**

**Tweede overleg bestuur Bond van Bijenhouders ZLTO
 en bestuur VBBN, 13 januari 2005.**

Tijdens dit tweede overleg is verder gewerkt aan het onderzoek om te komen tot een nieuwe bijenhoudersvereniging. De beide Commissies, Organisatie en Financiën, die vorige keer waren benoemd, hadden elk een voorlopig tussenrapport ingeleverd.

De gezamenlijke besturen maakten kennis met Jaap ten Berge, imker en notaris uit Nijmegen die zich bereid verklaarde als adviseur aan de besprekingen deel te nemen. Bij de bijeenkomst van de Commissie Organisatie had Jaap ten Berge reeds geparticipeerd.

Opvallend was de goede sfeer in het bestuurlijk overleg. Beide besturen zijn bereid om open over de problematiek te discussiëren en gaven daarmee ook aan vertrouwen in de goede afloop van de operatie te hebben.

Bij de bespreking van het tussenrapport van de Commissie Organisatie (Aat Rietveld, Jos Plaizier, Rob Nijman en Jack van der Dussen) werd al snel duidelijk waar de knelpunten zich bevinden. Jaap ten Berge legde het uit: het doel van de twee organisaties is een nieuwe organisatie op te richten. Door het verleden is fusie een beladen woord, maar de juridische term voor samenvoegen is fusie. Fusie is gemakkelijker dan dat beide verenigingen zich moeten opheffen en dan een nieuwe vereniging oprichten. Jaap heeft de statuten van beide verenigingen gelezen en constateert dat de structuren niet gelijk zijn. Leden van de ZLTO bestaan uit verenigingen. De ZLTO heeft zodoende circa 60 leden. De leden van de VBBN bestaan uit alle leden/imkers. Een tussenstap, die nodig is, zal dus moeten zijn de organisaties dezelfde structuur te geven.

Ook de bevoegdheden en de positie van de Kringen of Groepen en van de Algemene Ledenvergadering vereisen nog veel beraad.

De Commissie Organisatie had ook nagedacht over de doelstellingen van de nieuwe vereniging. In dit verband was het verheugend dat de Algemene Vergadering van de Vlaamse Imkersbond recent nieuwe statuten hadden aangenomen. Daarin waren nieuwe geactualiseerde doelstellingen opgenomen. Deze zou mogelijk als voorbeeld kunnen dienen voor het formuleren van een doelstelling voor de nieuwe op te richten organisatie.

De Commissie Financiën (de penningmeesters Anton van Doren en Kees Bos) had de vermogenspositie van beide verenigingen naast elkaar gelegd en geconstateerd dat de vermogens (uitgedrukt in een bedrag per lid/imker) niet zo veel verschilden.

De vergadering besloot om de beide commissies hun werkzaamheden te laten voortzetten. Waarbij de Commissie Organisatie (met behulp van Jaap ten Berge) concrete voorstellen voor de organisatiestructuur gaat maken en de

Commissie Financiën een begroting voor de nieuwe vereniging zal gaan maken.

Het bestuur van de BvB ZLTO gaf aan een tussentijds verslag van deze werkzaamheden te bespreken tijdens hun Algemene Ledenvergadering (2 april a.s.) waarin de leden worden verzocht in te stemmen met het voorstel verder te werken aan de oprichting van een nieuwe bijenhoudersorganisatie. Ook het bestuur van de VBBN zal zijn Algemene Leden Vergadering informeren op 19 maart a.s. Tenslotte constateerde de vergadering dat de planning, zoals vorige keer vastgesteld, nog steeds relevant en van kracht is.

Een volgende bespreking met de twee voltallige besturen is vastgesteld op 13 april 2005, na de ALV's van de beide organisaties.

Bij gepraat (36)

Eric Blankert, voorzitter ABTB

Op 10 januari werden tijdens de hoofdbestuursvergadering voornamelijk de puntjes op de i gezet voor de voorbereidingen van de algemene ledenvergadering van 5 maart a.s.

- Op uitnodiging van de VBBN afdeling Bemmel bezocht ik een lezing van Leen van 't Leven, 'De Heselbergh', Apeldoornseweg 232 6815 AB Arnhem, 026-44 62 588, fax 026-44 52 974, E: dubbelel@iris-advies.nl. De heer Van 't Leven is als werknemer van de Koninklijke Heide-maatschappij jarenlang werkzaam geweest in Zuid-Amerika (Brazilië en Suriname) en is als imker geconfronteerd met de nieuwe Braziliaanse bij, ook wel de *africanized honeybee* genoemd. De heer van 't Leven is ook actief voor de vereniging NECTAR waarin ook de heer M.J. Sommeijer veel werk verricht (zie Bijgepraat 33). Binnenkort reist hij af voor een korte missie in een EU-project naar Kyrgyzstan, een reservaat in het Tienshangebirge om een bijenhoudercoöperatie bij te staan. Zijn zoon heeft in Suriname een imkerbedrijf met tussen de 90 en 100 volken. Tijdens de lezing werden niet alleen beelden getoond van het imkeren in Suriname maar ook de ontwikkeling en de kenmerken van de kruising van de Afrikaanse met de Europese bij (de Italiaanse bij), thans ook wel de *Killerbee* genoemd.

- Op 21 januari was de jaarvergadering van mijn afdeling imkervereniging Oost-Betuwe. Een dag later, zonder agenda en met een wandeling op het landgoed aan de voet van de Postbank een bijeenkomst van het hoofdbestuur. Tijdens de wandeling werd teruggekeken op en vooruitgezien naar de ontwikkelingen in en om de imkerbond.
- Onder leiding van de heer J. Dommerholt vond op 29 januari in het Wentgebouw op de Uithof van de Rijks-universiteit Utrecht een goed bezochte koninginnteelttag plaats.

Jeroen Donders van PPO-Bijen had met hulp van Marie José Duchateau en enkele commissieleden een mooie powerpointpresentatie gemaakt van de *Aethina tumida* (de Kleine Bijenkastkever, in het Engels *Small Hive Beetle*). Deze presentatie die niet alleen de ontwikkeling, de

verschijningsvorm, de verspreidingsmogelijkheden en de reactie van de bijen bevatte, maar ook reeds bekende bestrijdingsmethoden, is zeer instructief. Het is verheugend dat hij zich zal inspannen deze presentatie op de website van PPO-Bijen te plaatsen.

Johan Olde Dubbellink vertelde over een Hongaarse methode van de heer Konia betreffende de varroabestrijding. Er wordt gewerkt met ronde ramen die in de ontwikkelingsfase tot ongeveer half juli met de hand of mechanisch één of meerdere keren per dag 180 graden worden gedraaid. Boven het moerrooster staat de honingbak. Deze methode, die tevens zwermverhinderend werkt (doppen komen niet tot ontwikkeling) verstoort ook het oriëntatievermogen van de varroamijt die gewend is op een vaste plaats in de pop een gaatje te maken en op een vaste plaats zijn ontlasting te doen. De honing wordt naar boven gebracht en de uitgebouwde kunststraat bevat horizontaal gerichte cellen. De hiervoor ontwikkelde Schederkast kost naar verluidt €264,- excl. BTW. Meer informatie kunt u vinden op www.anivet.hu. Op de vraag vanuit de zaal of deze methode niet dieronvriendelijk is, gaf J.

Dommerholt met een kwinkslag het antwoord: ja, het is dieronvriendelijk voor de varroamijt!
De heer J. Trip vertelde na de goed verzorgde lunch over zijn bezoek aan een kunstmatige Inseminatiedag van koninginnentelers in Duitsland. Hij was onder de indruk van het door de heer Perner ontwikkelde K.I-apparaat dat hij als fijne metaalbewerker had gemaakt voor nog geen €50,- tegen de gangbaar in de handel zijnde opstelling van P. Slay die al gauw zo'n €2.600,- kost.

Henk Kok gaf een presentatie over het belang van 'darren', die hij ook gaf op Schiermonnikoog voor de bijenteelddocenten die daar een koninginnenteelt cursus volgden. Deze presentatie is te downloaden van www.nordined.nl/kte.zip. Wist u dat een dar maar een week geslachtsrijp is en dat minder dan 30% van de aanwezige darren in staat is de koningin goed te bevruchten, dat de dar pas na 12 tot 14 dagen van zijn ontwikkelingsfase geslachtsrijp is en 96% van de darren terugkeert in het volk?

De heer Gerrit Freije, stalbeheerder van het teeltstation Schiermonnikoog, gaf een uiteenzetting van het ombouwproject Carnica-imkers van de vereniging VCI. Wilt u hier meer over lezen dan kunt u dit doen op www.carnica.tmfweb.nl.

De dag werd afgesloten door Marie José Duchateau met een oproep voor verjonging van de commissie en de mededeling dat het in het voornemen ligt volgend jaar het accent te gaan leggen op de genetische eigenschappen van de bij. • In het blad BIJEN 14(1) stond een artikel van de commissie Bijenteeltonderwijs waar ik nog even op wil reageren. Voorop gesteld wil ik zeggen dat wij grote waardering hebben voor inzet van deze Commissie. De ABTB en zover mij bekend ook de ANI willen volledig meewerken aan het programma van de Commissie Bijenteeltonderwijs als deze een onderdeel wordt van de Bedrijfsraad en de diploma's door de Bedrijfsraad worden uitgegeven. Voorts hebben wij gesteld dat de prijs van de cursussen door de organiserende verenigingen wordt vastgesteld om de mogelijkheid te houden zo laagdrempelig mogelijk onderwijs volgens het door de onderwijscommissie aanbevolen leerprogramma aan te kunnen blijven bieden.

In het begin van mijn imkerschap was er een gehandicapte

cursist van het Dorp uit Arnhem die met achterbehandelingskasten werkte. In maandblad januari-februari 2005 van de Vlaamse imkerbond werd mijn aandacht getrokken door een artikel Bees on Wheels: imkeren voor mensen met een handicap. Als u meer wilt weten over dit project van Chris Simoens en prof. Dr. Frans Jacobs dan kunt u contact opnemen met het Informatiecentrum voor de Bijenteelt, Campus De Sterre -S33 Krijgslaan 181 9000 Gent, 0032-92 64 49 28, fax 0032-92 64 49 38, E: chris.simoens@ugent.be, www.honeybee.be. Wellicht is het ook aardig als u uw ervaringen uitwisselt met de redactie van blad BIJEN.

In een volgende bijdrage zal ik u vertellen over onze studiedag en de ervaringen die ik weer opdeed in ons zo boeiende imkervak. Denkt u bij het reizen in het voorjaar aan het aanbrengen van naam en adresgegevens op de kasten en het registreren van de verplaatsingen?

Reis Ierland

Zoals u al in eerdere artikelen hebt kunnen lezen, hebben wij voor u een prachtige reis door Ierland met een bezoek aan het Apimondiacongres.

Tijdens deze rondreis worden naast het Apimondiacongres vele andere bezienswaardigheden bezocht, zoals de Connemara regio, beroemd om zijn schitterende natuur, schapen en honderden kleine meren, de stenen muren, kleine boerderijen en met heide bedekte heuvels. De 'Kliffen van Moher', de 'Burien' regio, de tuinen van Powerscourt en meer. Meer informatie kunt u vinden op www.imkersverenigingwehl.nl, 'reis Ierland' aanklikken.

Uit het Hoofdbestuur

Vergadering 13 januari 2005

Rob Nijman, secretaris VBBN

De eerste vergadering van 2005. Ook nu weer zijn alle leden van het HB aanwezig. Toch is dit belangrijk te vermelden. Het HB telt zeven leden, inclusief de voorzitter. Bij verhindering van één of meer leden wordt het wel een kleine club om te vergaderen en zeker als er belangrijke beslissingen genomen moeten worden.

• Bij de mededelingen doet de voorzitter verslag van zijn vervolgesprek met de organisatie Multiple Sclerose Internationaal (MSI). In Nederland hebben ongeveer 16.000 mensen Multiple Sclerose, een aandoening van het centrale zenuwstelsel. De Universiteit van Groningen heeft een onderzoek afgesloten waarbij bijengif wordt toegepast om verlichting te brengen in de klachten van de patiënt. Het rapport van dit onderzoek wordt in mei 2005 verwacht. Vooruitlopend op dit rapport heeft het HB al een mogelijke strategie uitgezet. U hoort hier later wel meer over.

• De voorzitter schrijft een brief met felicitaties aan onze collega-imker Viktor Joechenko. Na twee zeer rumoerige verkiezingsronden heeft Joechenko de verkiezingen

gewonnen en is benoemd tot president van de Oekraïne.

- De Commissie Bijenteeltonderwijs heeft een nieuw diploma ontwikkeld. Het HB heeft besloten dat dit diploma het enige gecertificeerde diploma is. Het oude model diploma is nu *niet* meer via het secretariaat van de VBBN te koop.

- Traditiegetrouw zijn alle stukken voor de komende ALV aan de orde geweest. Na hier en daar wat aanpassing kan de uitnodiging met agenda op tijd de deur uit. Dit wil zeggen op 1 februari via de E-mail naar de secretariaten van alle subverenigingen, groepsbesturen, HB-leden en andere genodigden.

- Kort wordt er nog aandacht geschonken aan het komende bezoek aan de Belgen. Woensdag 26 januari gaat een kleine delegatie van het HB naar Kalmarhout in België. Wij hebben dan een ontmoeting met het HB van de Vlaamse Imkerbond. Dit bezoek is op uitnodiging van de VIB en staat in het teken van kennismaken en uitwisseling; wat kunnen we, als Nederlandstalige imkers, voor elkaar betekenen.

90

- Een kort verslag van deze ontmoeting kunt u binnenkort in BJBN lezen.

- Normaal duurt de HB-vergadering tot 17.00 uur. Deze keer moesten we om 14.45 uur al stoppen. Om 15.00 uur is de vervolgvergadering gezamenlijk met het HB van de BvB ZLTO.

Een vervolgesprek over het samengaan van BvB ZLTO en VBBN. Tijdens deze tweede ontmoeting zijn de eerste versies van het rapport 'organisatie' en het rapport 'financiën' besproken. Met de opmerkingen van beide kanten over beide rapporten gaan de twee werkgroepen weer aan de gang.

Meer informatie vindt u in 'Informatiebulletin nummer 2' elders in dit Verenigingsnieuws.

Na de sluiting van deze vergadering hebben we gezamenlijk gegeten. Roel ten Klei gaat dan even langs 'de Chinees' en komt met de bekende witte tasje de vergaderzaal binnen. Het smaakte heerlijk.

Aspirantlid HB Werner Vorstman

Op de laatste ALV heb ik vernomen dat de functie van penningmeester niet kon worden ingevuld. Omdat lid zijn van een vereniging ook inzet tonen betekent als je daar de tijd en kennis voor hebt, heb ik besloten te reageren. De werkzaamheden van penningmeester sluiten goed aan bij het vakgebied waarin ik werkzaam ben. Na een aantal plezierige gesprekken met een aantal HB-leden te hebben gehad, heb ik nogmaals een goed gevoel welkom te worden geheten binnen de vereniging.

Wie ben ik? Na de middelbare school ben ik milieuhygiëne gaan studeren aan de Landbouwwuniversiteit Wageningen

waarin ik me heb gespecialiseerd in microbiologie. Na deze studie lagen de banen in dit vakgebied niet echt voor het oprapen zodat ik me heb gericht op de informatietechnologie en ben in die hoedanigheid bij de ING-bank terechtgekomen. Om mijzelf bekwaam te maken in de bedrijfskunde heb ik naast mijn werk een opleiding bedrijfskunde bij Nyenrode gevolgd. Sinds 2001 werk ik als manager financiën & ICT bij NedTrain, het onderhoudsbedrijf van de NS. Ik ben 35

jaar en woonachtig in Utrecht.

Bijen Ik ben een liefhebber van de natuur in vrij brede zin, maar al vanaf de lagere school was ik geïnteresseerd in wespen, hommels en bijen. Bijenhouden was praktisch gezien, wonend in een flat midden in de stad, niet echt haalbaar. Pas sinds vorig jaar ben ik in de leer gegaan bij Astrid Schoots waarbij ik de basis cursus bijhouden heb gevolgd. Mijn interesse in bijenhouden werd ook aangewakkerd door mijn jongere broer Jeroen die zich richt op de commerciële bijenhouderij. Ik heb nu één volk, maar wil dit de komende jaren gaan uitbreiden. Dat biedt dan de gelegenheid om mijn theoretische kennis in de praktijk te toetsen, waarbij ik experimenten met nieuwe technieken niet schuw.

Belangrijke acties voor de VBBN vind ik:

- Het onder de aandacht brengen van het nut van bijen in de natuur, de landbouwsector en de geneeskunde;
- Aantrekken van jongere leden waardoor de vereniging meer een afspiegeling gaat vormen van de samenleving;
- Het behartigen van de belangen van bijen en imkers, die van aangesloten imkers in het bijzonder.

Ik verheug me erg op de komende tijd, en hoop jullie in maart te mogen begroeten.

Virussen en varroa besproken

Deel 2: de varroamijt

Henk van der Scheer en Marcel Simon, VBBN-Werkgroep Bijengezondheid

De vorige maand werd het virusverhaal besproken dat Dr. Siede vertelde op de bijeenkomst van de bijengezondheidscoördinatoren op 6 november 2004. Dit keer gaat het over het varroaverhaal dat Ing. Jeroen Donders van PPO-Bijen bracht.

Bijenhouden zonder varroa te bestrijden Een enquête werd gezonden naar acht imkers die bijen hielden zonder de varroamijt te bestrijden en die meenden dat hun bijen dus resistent waren tegen de varroamijt. Zeven reageerden en deze werden ook bezocht om hun volken te bekijken. Eén van de imkers was overigens weer begonnen met de bestrijding omdat hij teveel schade zag. Er werden geen duidelijke aanwijzingen verkregen dat er ook daadwerkelijk sprake was van bijen die resistent waren tegen de varroamijt. Het onderzoek zal worden voortgezet door naar de populatie-dynamica van bijen en mijten te kijken. Indien beschikbaar zullen volken met koninginnen van verschillende herkomst in kleinere kasten worden besmet met een (klein) aantal varroamijten en dan zal de ontwikkeling van de populaties bijen en mijten worden gevolgd. Dit om te zien of er koninginnen zijn die nakomelingen voortbrengen met een zekere mate van resistentie tegen de mijten.

Toetsen van bestrijdingsmiddelen Een behandeling in de winter van 2003/2004 met oxaalzuur bleek zeer effectief (97-99% bestrijding). Tevoren waren de volken gecontroleerd op afwezigheid van broed. Dat is een voorwaarde voor een goede bestrijding, omdat mijten in gesloten cellen niet door oxaalzuur worden gedood. In dezelfde proef deed een behandeling met thymovar, toegepast volgens voorschrift van de leverancier, het ook erg goed. Een behandeling in de nazomer van 2003 met mierenzuur voldeed daarentegen slecht: de effectiviteit was maar 74-78%. Misschien was de temperatuur te laag om een goede

verdamping te waarborgen. Het geeft aan dat niet in alle gevallen mierenzuur voldoende effectief is.

Mierenzuur en Thymovar werden ook in het voorjaar toegepast met het doel om de effecten op de smaak van honing na te gaan. In het geval van Thymovar werd geen effect op de smaak waargenomen. De behandeling met mierenzuur had wel een negatief effect op de smaak.

In het voorjaar van 2004 werden volken in de Biesbosch behandeld met mierenzuur en Thymovar om de effectiviteit te bepalen en om eventuele negatieve effecten op de honing na te gaan. Thymovar was het meest effectief tegen de varroamijt (92% bestrijding). Minder effectief was mierenzuur toegepast in de Nassenheider verdamer (65-83% bestrijding). Mierenzuur toegediend via een sponsoekje werkte slecht. Om die effectiviteit te kunnen bepalen werden de volken naderhand behandeld met een ander effectief bestrijdingsmiddel. Een nabehandeling met oxaalzuur (eerst de vlieger en later het uitgelopen broed) voldeed daartoe goed. Een nabehandeling met Apistanstrips (met daarin fluvalinaat als actieve stof) voldeed helemaal niet. Daarmee werd slechts 40% van de resterende mijten gedood. Opnieuw Apistan toepassen nadat men twee jaar de varroamijten met iets anders heeft bestreden, werkt dus onvoldoende, omdat er nog te veel resistente mijten zijn. In een andere proef in het voorjaar 2004 werden kunstzwermen (veggers zonder broed) behandeld tegen varroamijten met 2,1% oxaalzuur. De effectiviteit van die behandeling was heel goed: 98%. De behandeling van de resterende broedafleggers met mierenzuur toegediend via een sponsoekje, voldeed ook: de effectiviteit was 95,6%. De bijensterfte door beide behandelingen bleek gering. Dat laatste werd gecontroleerd met speciale vallen die voor de kasten waren bevestigd. Op die manier werden de dode bijen, die door hun zusters uit de kast werden verwijderd, opgevangen in een bak voor de kast.

Bestrijdingsadvies PPO-Bijen geeft naar aanleiding van de proefresultaten het volgende advies.

- Thymovar toegepast volgens voorschrift van de leverancier is effectief zonder bijwerking op bijen en op de smaak van honing.
- Oxaalzuur is zeer effectief, mits de volken broedloos zijn. Controleer dat zorgvuldig voor de toepassing van een winterbehandeling.
- Mierenzuur voldeed in de nazomer van 2003 minder goed dan in voorgaande jaren. Dat betekent dat ook in de praktijk de toepassing van mierenzuur wel eens onvoldoende zou kunnen werken. De werking van mierenzuur is daarmee toch minder betrouwbaar dan gedacht.

Schimmels tegen varroa Om parasitaire mijten en insecten in land- en tuinbouw te bestrijden zijn er gewasbeschermingsmiddelen op basis van schimmels op de markt. In Nederland betreft dat twee schimmelpreparaten (*Metarhizium* en *Lecanicillium* soorten). In een eerste proef zijn die preparaten in bijenvolken verneveld. Helaas werd er geen duidelijk effect op de varroapopulatie waargenomen.

Plannen voor 2005 In het komend jaar zal PPO-Bijen vooral aandacht schenken aan het onderzoek naar de populatie-dynamica van bijen en varroamijten. Voorts zal het onderzoek naar schimmelpreparaten ter bestrijding van mijten worden voortgezet. Tenslotte zal er nog een literatuurstudie worden gedaan naar signaalstoffen: welke zijn er en hoe zijn die te manipuleren ter bestrijding van de varroamijt?

Van de Bestuurstafel

J.W. van der Dussen, Vice-voorzitter ZLTO

Het Bondsbestuur heeft op 25 januari 2005 vergaderd bij het IMW in Breda.

Algemene Jaarvergadering De Algemene Jaarvergadering is vastgesteld op zaterdag 2 april 2005. Het bestuur is druk doende met de voorbereidingen en heeft een extra vergadering ingelast op 14 februari 2005. De afdelingssecretarissen zijn inmiddels geïnformeerd en er kunnen tot uiterlijk 15 februari 2005 voorstellen worden ingediend. Inmiddels zijn al enkele voorstellen binnengekomen.

Beleidsplan c.q. jaarplan 2005/2006 Het bestuur is akkoord gegaan met het 'Concept' en zal dit aan de leden presenteren op de aankomende algemene ledenvergadering.

Leden- en financiële administratie Door de ZLTO is te kennen gegeven dat er een reorganisatie zal plaats vinden binnen Tilburg. Dit houdt in dat de ZLTO stopt met de service voor onze bond en vanaf dit jaar, 2005, niet meer de leden- en financiële administratie voor de bond, NCB, zal blijven verzorgen. Het bestuur heeft voor alternatieven moeten zorgen en zal de leden- en financiële administratie nu onder eigen beheer moeten voeren. Ook zal het bestuur maatregelen moeten treffen om in de toekomst een andere locatie voor het secretariaat te vinden.

Verzekering Gezien de hoge claims in het afgelopen jaar zal er door het bestuur een voorstel worden gedaan om de premie voor 2006 te verhogen van €0,50 naar 0,55 per volk.

Fusiebesprekingen met de VBBN De gesprekken tussen onze Bond en de VBBN zijn nu afgerond tot aan de algemene ledenvergadering. Het bestuur zal een pre-advies aan de leden opstellen om tot een uitspraak te komen om eventueel door te gaan met het gezamenlijk oprichten van een nieuwe vereniging (Bond). Er zal nog vóór de algemene ledenvergadering een tweede informatiebulletin door beide organisaties worden gepubliceerd.

Bibliotheek Mari van Iersel en Aat Rietveld zijn bezig met de laatste loodjes van het afstoten van de bibliotheek. Zij hebben zich enorm ingezet om het maximale bedrag te behalen uit de verkoop van de beschikbare bibliotheek en zullen dit binnenkort afgerond hebben. Het Hoofdbestuur zal u hierover berichten op de algemene ledenvergadering.

Bijgezondheidszorg Door het ministerie van LNV is een persbericht gestuurd dat het Ministerie geen verantwoording meer op zich neemt m.b.t. Amerikaans vuilbroed (AVB). De Bedrijfsraad heeft hierop schriftelijk gereageerd en er zullen kamervragen worden gesteld door de PvdA en de VVD. Er is een gesprek gepland op 9 febr. 2005 met het Min. van LNV met een afvaardiging van de Bedrijfsraad. Wij zullen u hieromtrent informeren. Het voornemen is om in het voorjaar een bijeenkomst te houden over de onderwerpen varroamijt, AVB, Kleine bijenkastkever en nosema. Hiervoor worden sprekers uitgenodigd. Wij houden u op de hoogte. Het Hoofdbestuur is van plan een enquête te houden over de bijensterfte en zal de formulieren via de

secretarissen van de aangesloten verenigingen verspreiden. De landelijke groep is nog niet bij elkaar geweest.

Bijenteeltonderwijs De commissie Bijenteeltonderwijs zoekt uitbreiding van de commissie. Wie stelt zich beschikbaar om deel te nemen in deze commissie? In maart 2005 start weer een cursus Bijenteeltonderwijs. Er zijn inmiddels 19 aanmeldingen voor deze cursus.

Studiedag De commissie is al weer bezig om de studiedag 2005 te organiseren. De tweede vergadering vindt plaats op 31 jan. 2005. Het wordt een interessant thema. Wij zullen u hierover weer vroegtijdig informeren. Zet de dag 5 november 2005 alvast in uw agenda.

Tuinidee 2005 Wij zullen weer deelnemen aan het evenement 'Tuinidee' in de Brabanthallen te Den Bosch. Tuinidee wordt gehouden van woensdag 16 februari 2005 t/m zondag 20 februari 2005. In BIJEN 14(1): 24 (2005) is een kortingsbon van €3,- opgenomen.

Verenigingsboek Er zijn nog maar weinig reacties binnengekomen over de accurate van het verenigingsboek. Om over een 'Up-to-Date'-boek te blijven beschikken, is het belangrijk dat de afdelingen daar ook hun verantwoordelijkheid in nemen. U bent toch ook geïnteresseerd in een handboek dat klopt m.b.t. de gegevens. Het verenigingsboek staat ook vermeld op onze website! Wijzigingen gaarne melden aan het secretariaat.

4-Bonden overleg Op 3 febr. 2005 vindt er weer een overleg plaats met de twee zuidelijke bonden en de ANI. In de volgende bestuurtafel zal ik hierover berichten. Voor meer informatie over het bovenstaande kunt u contact opnemen met het secretariaat, 013-58 36 350 of via onze website www.bijenhouders-zlto.nl

Studiedag: leren en ontmoeten

Aat Rietveld, voorzitter Bond van Bijenhouders ZLTO

De studiedag van de Bond van bijenhouders ZLTO op 13 november 2004 stond opnieuw in het teken van het 'leren' en de ontmoeting.

De kwaliteit van de lezingen, workshops en het parallelprogramma was weer een garantie voor een wel bestede dag. Zo'n 200 bezoekers kwamen vanuit het hele land naar de prachtige locatie van de agrarische school Helicon in Bostel. De lezingen werden weer druk bezocht en hadden uiteenlopende onderwerpen.

Mari van Iersel heeft ons duidelijk gemaakt, dat ons inzicht in het gedrag van bijen verbeterd wordt als we ook iets meer weten over de anatomie van de honingbij. Maar ook als we inzicht hebben in de ontwikkeling van ons bijenvolk.

- De bestrijding en het voorkomen van nosema werd toegelicht door Christ Smeekens van PPO-Bijen.

Meer inzicht in de infectiecyclus van deze *Nosema apis* Zander helpt om de door deze parasiet veroorzaakte ziekte te voorkomen en eventueel te genezen.

- Dat mensen ziek kunnen worden van bijensteken werd ons door dokter H. de Groot van Erasmus MC uit Rotterdam uit de doeken gedaan. Dokter de Groot is allergoloog en heeft veel patiënten behandeld die allergisch zijn voor bijengif. Mensen die allergisch reageren op bijensteken komen in veel gevallen in aanmerking voor een preventieve behandeling. Deze zgn. immunotherapie bestaat uit een behandeling met zuiver bijengif. Onderzoek wijst uit dat deze therapie voor 75–80% effectief is.

- Hugo de Wijs meldde ons dat hij veel minder van bijen afweet dan de gemiddelde bezoeker aan zijn voorstelling. Van het fotograferen van bijen, bloemen en velerlei andere objecten met de 3D-camera weet hij meer. Hij is een autoriteit op dit gebied met een ervaring van tientallen jaren. Zijn foto's zijn internationaal gepubliceerd. Het is nauwelijks uit te leggen wat je ziet als hij zijn dia's van bijen vertoont. Zittend in het lokaal, met een speciale bril op, leek het alsof de engel van de getoonde bij zich vlak voor je neus uitstrecte. Alsof je samen met de bij in het diepste van de bloem binnendrong om nectar te verzamelen. Een indruk om nooit te vergeten.

- Helaas was er door ziekte geen gelegenheid om bloemen te schikken. In plaats daarvan leidde mw. Hetty Vroegop het programma 'kaarten maken'. Mw. Iris Stolk hield veel mensen bezig met het maken van beelden in gips en in bijenwas.

- Daarnaast waren er weer stands in de hal van de school van het Elckerlyc-ziekenhuis uit Helmond waar onderzoek gedaan wordt naar pollen en pollenallergie.

Mevrouw de Wijs toonde nog hoe 3D-fotografie in z'n werk ging en PPO-Bijen toonde ons door een microscoop hoe nosema er uit ziet.

Toon de Groot was weer beschikbaar voor mensen die gebruik wilden maken van de computer om via internet aan gegevens over bijen en bijenhouden te komen.

- Van de honingkeuring en de keuring van andere producten werd weer door veel imkers gebruik gemaakt. Ook werden enkele promotieopstellingen van bijenproducten gejureerd. Van de mogelijkheid vlechtwerk te laten keuren werd nauwelijks gebruik gemaakt. Vlechtkeurmeester Toon Brekkelmans riep imkers op een volgende keer de moed te hebben hun vlechtwerk ter keuring aan te bieden. We weten allemaal dat er nog veel gevlochten wordt. (zie ook BIJEN 14(1): 14-15 (2005)).

Aan het begin van de dag maakte de voorzitter van de Bond van Bijenhouders, Aat Rietveld, al een compliment aan de Commissie Studiedag en aan al die personen die meehielpen deze dag tot een succes te maken. Naast de commissie ook de mensen, partners van (ex)bestuursleden, die voor de lunch zorgden, mensen die de loten verkochten, de administratie bijhielden, de verkoopstand bemensten, de lokalen inrichten en de school weer in de oude staat afleveren aan het einde van de dag. Vooral ook veel dank voor de directie van de school en de conciërge Hennie van Roessel, die ook deze dag weer klaar stond om alle problemen op te lossen. In een nazit met alle medewerkers konden we terugzien op een zeer geslaagde dag en bedankte voorzitter Aat Rietveld iedereen en kreeg iedere medewerker een presentje.

De studiedag van de Bond van bijenhouders is een bezoek meer dan waard. Je leert er veel en je ontmoet imkers uit het hele land. De loterij geeft ook nog eens kans op een prachtige prijs, die door enkele handelaren in imkerartikelen beschikbaar werd gesteld.

Wij hopen u in 2005 weer te ontmoeten. Zet 12 november alvast in uw agenda en let op de aankondiging in BIJEN. De Commissie Studiedag is al weer met de voorbereidingen begonnen.